

KIRGIZ TOPLUMUNDA EVLİLİK TÜRLERİ

Ali ÜNAL

Özet: Her toplum, aileye kurumsal bir değer kazandırmak amacıyla evlenmeyi kendine özgü çeşitli normlarla çerçvelendiği görülür. Evlilik türleri de dikkate alınan bu norm ve uygulamaların başında gelir. Bu normlar örf, adet, gelenek, görenek ve töreler aracılığıyla fonksiyonel bir nitelik kazanır. Evlilik türleri konusunda geçmişten günümüze genel hatlarıyla bazı küçük farklılıklar bulunsa da örf âdet ve geleneklerin esas itibarıyla bütün canlılığını koruduğu gözlenmektedir. Kırgız toplumunda da çeşitli evlilik türlerine rastlanmakla beraber, tarihi süreç içerisinde mevcut olan evlilik türlerinin bugün gelinen noktada halen devamlılığını sürdürmesine karşın anlayış, düşünce ve uygulama bakımından bazı değişikliklere maruz kaldığı açıktır. Buna rağmen bugün dahi özellikle geleneksel evlilik türlerinin Kırgız toplumunun aile kurmadaki vazgeçilmez unsurları olduğundan bahsetmek mümkündür. Evlilik türleri açısından akrabalık ilişkileri, görücü, kız kaçırma, bel kuda, beşik kertme, berdel, kayın-baldız evliliği, çok eşlilik, iç güveyi gibi usuller ile birlikte yaşama haline ilişkin uygulamaların tarihi seyri ve bugünü merak konusudur.

Söz konusu makalede, Kırgız toplumunda evlilik türlerinin gelişimi ve tarihi izleri üzerinde durulurken Kırgız ailesiyle ilgili yapılmış etnografik ve folklorik kaynaklardan faydalanılarak tarihi yaklaşım ortaya konmaya gayret edilmiş, Çağdaş Kırgız Ailesinin Geleneksel-Yeniliksel Meseleleri (Sosyolojik Analiz) adlı çalışma çerçevesinde Kırgızistan genelinde Haziran-Kasım 2013 tarihleri arasında 1200 Kırgız ailesi ile yüz yüze yürütülen anket sonuçlarından elde edilen veriler ışığında ampirik yöntemle de Kırgız toplumunda tarihi süreç içerisinde mevcut olan evlilik türlerinin günümüz Kırgız aile kurma olgusunda ne oranda yaşadığı ve muhafaza edildiği hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kırgızistan, Kırgız, evlilik türleri, akrabalık ilişkileri, tercihli evlilik, bel kuda, beşik kertme, berder, levirat, sorarat.

Types of Marriage in the Kyrgyz Society

Abstract: Taking different types of marriage into account, norms get a functional quality through the customs and traditions. A form of marriage, system of a family, location, attitude and behavior to each other and relatives, character of marriage according to the time are clearly determined. Even if some little differences with common features exist in the types of marriage, it is observed that customs and traditions substantially protect their whole vitality. There are so many types of marriage in the Kyrgyz society. In spite of regularity of existing types of marriage in historical process; they are exposed to changes from the position of understanding, thoughts and application. Even so, it is possible to mention that even nowadays especially traditional types of marriage have irreplaceable elements in starting a family. In terms of the types of marriage applications related to living conditions with procedures like relationship between relatives, preferential marriage, matchmaker, kidnapping a girl, bel

kuda, beshik kuda, kaichi kuda, marriage of levirat and sorarat, polygamy, son-in-law are of interest today in historical course.

Consequently, while staying on the Kyrgyz society's types of marriage and historical traces in the study, it made efforts to reveal historical approach by using ethnographic and folkloric sources about the Kyrgyz family. In the study named "The traditional and innovative issues of the modern Kyrgyz family (sociological analysis)" it has been tried to give information with an empirical method by findings from results of questionnaire, which has been conducted face to face with 1200 Kyrgyz families in Kyrgyzstan within June-November 2013.

Key words: Kyrgyzstan, Kyrgyz, types of marriage, relationship between relatives, preferential marriage, bel kuda, beshik kuda, kaichi kuda, levirat, sorarat.

Giriş

Erkekle kadının, aile kurmak için kanuna uygun şekilde birleşmeleri şeklinde tanımlanan evlilik, ıstılah olarak, "bir kadınla, bir erkeğin, töreler ve kanunlar uyarınca, her türlü hayat şartları içinde sürekli bir birlik vücuda getirmek üzere birleşmesi" veya "tam ve sürekli bir hayat ortaklığı meydana getirmek üzere, karşı cinsten iki kişinin, hukuk nizamınca geçerli kabul edilen bir şekilde birleşmeleri" demektir.

Farklı alanlara sahip birçok düşünürün evlilik hakkında çeşitli görüşler ileri sürdüğüne ve tanımlar geliştirdiğine tanık olunabilir. Bazılarına göre evlilik bir kontrat, kurumlaşmış bir yol yahut da başlangıcı bir kontrat olan ilişkiler sistemidir. Bazılarına göre ise evlilik, hukuki olarak bir kadınla bir erkeği karı koca olarak birbirine bağlayan ilişkidir. Bu yönüyle evlilik bir kadın bir erkek tarafından akdedilen fakat toplumun doğrudan doğruya ilgilendiği ve üzerinde kontrol hakkı ve yetisinin bulunduğu bir ilişki sistemidir denebilir (Saran, 1991, s. 150).

Evlilik karşılıklı bir dayanışma, toplumsal onaylamayla gerçekleşmiş bir sözleşme ve tüm toplumsal yasaklamalar dışında tutulan cinsel gereksinimlerin karşılıklı olarak doyuma ulaştırıldığı bir kaynaşmadır (Özüğurlu, 1990, s. 65). Dümen, evliliği ayrı cinsten iki olgun insanın, içinde buldukları toplumun değer düzgünlerine uygun olarak birlikte bir evde yaşamaları, çalışmaları, sevişmeleri, çocuk yetiştirmeleri ve yardımlaşmaları için kurulmuş bir müessese olarak tanımlanmaktadır (Dümen, 1980, s. 134). Giddens'a göre ise evlilik, iki yetişkin insan arasındaki, toplum tarafından tanınan ve onaylanan bir cinsel birlik olarak tanımlanabilir (Giddens, 2000, s. 148). Russel, her ne kadar evliliği dinsel ve yasal bir kurum olarak tanımlasa da kadın ve erkek arasındaki ilişki olarak ele almaktadır (Russel, 1983, s. 89). Murdock'a göre evlilik yalnız cinsî ve ekonomik olarak, tek bir akrabalık şeklinde birleştiği zaman var olur ve bu birleşim, sadece evlilikte vuku bulur. Uzun süre evrim fikirleri üzerinde ailenin gelişimini inceleyen P. Sorokin: "Aile ve evlilik formasının ortak kaderinden

kaçılmış değil, onlar sürekli olarak değişti fakat şimdi değişim durdu” demektedir. Evlilik evrimi, düzenleyici kısıtlamaların kademeli birikimi ve geniş cinsel özgürlük olarak görülür (Golod, 1998, s. 43). Dolayısıyla az sayıdaki birkaç örnek dışında günümüzdeki ve geçmişteki tüm toplumlarda üyelerin cinsel ilişki kuracakları eşleriyle bir araya gelmelerinin toplumca belirli biçimde onaylanması öngörülmektedir. Bu onaylama işlemine çoğu kez evlenme adı verilir. Evlenme sonucu kurulan ilişki ise evlilik olarak adlandırılır (Uraz, 1979, s. 3). Bu tanımda evlilik, cinsel ilişkinin toplum tarafından onaylanma yolu anlamına gelmektedir. Evlilik, kadının doğurduğu çocukların her iki eşin meşru evladı olarak kabul edilmesi için, erkek ve kadın arasında kurulan bir birliktir. Bu bağlamda koca, çocukların gerçek biyolojik babası veya sadece toplumsal olarak tanınan babası olabilir (Kottak, 2008, ss. 396-397).

Saxton’a (1982) göre evlilik, aile kurmayı ve türün devamını sürdürmeyi amaçlayan iki insanın kalıcı bir beraberlik için bir araya geldikleri, birbirlerine ve çocuklarına karşı ortak sorumlulukları üstlendikleri, birbirine bağlı ve etkileşim içerisinde olan sistemlerden oluşan evrensel bir kurumdur. Diğer bir görüşte evlilik, neslin devamını sağlamak için bir kadınla bir erkeğin tamamen hür olarak, severek, isteyerek kurdukları bir düzen, bir bağlılıktır. İnsanların tabiata ve insan topluluğuna karşı ödemeye mecbur oldukları kutsal bir borçtur (Nejad, 1991, s. 62). Bu hâliyle evlilik, iki ayrı cinsten insanın aynı çatı altında duygu ve düşüncelerini paylaştığı, maddi ve manevi dayanışmanın sağlandığı bir kurum niteliği taşımaktadır. Evliliğin aynı zamanda üst yapı kurumu olduğu belirtilmektedir. Bu hâliyle evlilik, hem toplumun hem de yasaların onaylandığı, aynı zamanda eşlerin ortak çıkarlarının da sağlandığı bir birlikteliktir. İnsan hayatının en önemli dönüm noktalarından birisi olan evlenme, genel olarak; biyolojik, ekonomik ve farklı kültürel amaçlarla, farklı kültürel özelliklere sahip karşı cinsten en az iki veya daha fazla kişinin yasaların ve kültürün belirlediği yetki ve sorumluluk çerçevesinde birlikte yaşamaya karar vermeleri doğrultusunda aktif olarak faaliyet göstermeleridir (Maden, 1991, s. 493).

Açılova’ya göre aile ve evlilik ilişkileri ailenin yapısı, istikrar, sorumluluk ve devamlılık esasına dayanır. Aile ve evlilik temel bazı ilkler çerçevesinde oluşur ve yaş özelliklerine bağlı olarak objektif ve subjektif koşullarda şekillenir. Evlilik, faklı resmî ve dinî kurumlarca tasdiklendikten sonra eş olma durumuna geçilir. Akabinde eşler arası ilişkinin karakteri belirlenir. Bu olmadan evlilik gerçekleştiremeyeceği gibi evlilik olmadan da ailenin kurulması düşünülemez (Açılova, 1986, s. 22).

Morgan’a göre aile, “asla duraklama hâlinde değildir; toplum aşağı bir dereceden daha yüksek bir dereceye geliştiği ölçüde, aile de aşağı bir biçimden daha yukarı bir biçime geçer. Buna karşılık akraba sistemleri hareketsizdir; ailenin zaman boyunca sağladığı gelişmeleri, akrabalık sistemleri ancak uzun aralıklarla sağlarlar ancak aile köklü bir dönüşüm gösterdiği zaman akrabalık

sistemleri de köklü bir değişime uğrarlar”. Marx, buna şunu ekler: ...“Ve genel olarak, siyasal, hukuksal, dinsel ve felsefi sistemler için de durum aynıdır. Aile yaşamaya devam ettikçe akrabalık sistemi katılaşır; akrabalık sistemi alışkanlık gücüyle değişmelere karşı direndikçe, aile onu aşar” (Engels, 1998, s. 38; Engels, 1986, s. 12; Tartakovskim, 1961, s. 36). Toplum geliştikçe, aile biçiminin de gelişmek, toplum değiştiği ölçüde, aile biçiminin de değişmek zorunda bulunduğuudur. Aile biçimi, toplumsal sistemin ürünüdür ve onun kültür durumunu yansıtabacaktır. Dolayısıyla toplumsal ve ekonomik yapı ile ilişkili olarak toplumsal değişmeye paralel evlenme biçimleri de zamanla değişikliğe uğramaktadır (Engels, 1998, s. 98).

Evlilik, yapısal karmaşıklığı ve içeriğindeki ayrıntıların zengin çeşitleri bakımından, hem çok ilginç hem de incelenmesi zor bir gelenektir. İki gencin kader birliktelikleri açısından bireysel, yeni hısımlık bağlantısının kurulması açısından toplumsal özellik gösterir. Evlilik, belli kuralların uygulanması ve belli aşamalardan geçilmesi sonucu gerçekleşen bir eylemdir. Kırgız toplumunda evlilik konusunda geçmiş ile günümüz arasında bazı küçük farklılıklar bulunsa da örf, âdet ve geleneklerin bütün canlılığını koruduğu gözlenmektedir (Polat, 2005, s. 152).

Kırgız toplumunda aile kurma (ev bark edinme) toplum tarafından onaylanan bir evlenme yöntemi ile gerçekleşir. Evlenme gelenekleri dünyanın her yerinde görülmekle birlikte, eş seçimi, eş sayısı ve evlilik törenleri, geleneklere ve toplumlara göre çeşitlilik göstermektedir. Terminolojik olarak Kırgızlarda “üy-bülöö kuruu, turmuş kuruu” gibi tabirler genel olarak (üy=ev, ev-bark) yeni bir ev sahibi olmak, yeni bir aile kurmak anlamında kullanılır. Erkekler için “üylönüü, ayal aluu”, kızlar için “turmuşka çıguu, küyöögö tiyüü” gibi tabirler evlenme durumunu belirten ifadelerin başında gelir. Bu bağlamda Kırgız toplumunda evinin ocağını (üyünün oçogun) oluşturulma değeri “öz üyüm, ölöng töşögüm” (kendi evim, ot döşegim), “Ayuu da bolso çalım bar” (Ayı da olsa ihtiyar kocam var) gibi deyişlerle de ortaya konulur.

Kırgızlara göre toplumun aynası olan sağlıklı bir aile kurmanın yolu, evlilikten geçer. Evlilik ise insanoğlunun geleceğinin en önemli kaynağı, nesilleri terbiye etme ve yetiştirme fırsatı, ata babadan gelen, miras kalan geleneklerin bileşkesidir. Aynı zamanda evlilik, genç ihtiyar bütün insanların ruh dünyalarının bayramı, gönül huzuru; tanış ve yabancı insanların birbirine ışık saçmaları; iyi dilek, temenni ve niyetlerin odak noktasıdır. Çocuğun dünyaya gelmesinden başlayıp ergenliğine kadarki hazırlık dönemini kapsayan evlilik, iki gencin tüten ocağı, iki tarafın ebedi olarak el tutup dost olmalarıdır. Dolayısıyla evlilik müessesine bu anlamları yükleyen Kırgız toplumu, bizim müşahadelerimize göre evlenmemeyi hoş görmez; evliliği teşvik eder. Özellikle kırsal bölgelerde zamanı gelip de imkân olduğu hâlde evlenmeyen birinin tutumundan dolayı “Bukanı malım debe, boydoktu balam debe” (Boğayı malım

deme bekârı çocuğum deme) diye alay edilir. Kız ise “kara dalı” (kız kurusu) olarak yadırganır ve evlenmenin gerekliliği vurgulanır (Murzakmetov, 2011, s. 9). Kırgızlarda ailedeki tüm oğullar belli bir yaşa geldikten sonra anne baba tarafından evlendirilerek kendi evlerine çıkararak aileleri sahibi olurlar, genellikle küçük oğul evlendikten sonra babanın ocağını tütürmesi için burada barınarak burayı sahiplenir (Polat, 2005, s. 134).

Veri Kaynağı ve Yöntem

Açıklamalarımız literatür ve nicel araştırmaya dayandırılmıştır. Şimdiye kadar yapılan etnografik, folklorik, antropolojik kaynaklar ve Çağdaş Kırgız Ailesinin Geleneksel-Yeniliksel Meseleleri (Sosyolojik Analiz) adlı araştırma sonuçları esas alınmıştır. Bu yazıda Kırgız toplumunda tarihî süreç içerisinde mevcut olan evlilik türlerinin günümüz Kırgız aile kurma olgusunda ne oranda yaşadığını ve muhafaza edildiğini belirlemeye gayret ettik. Çalışmada, Kırgızistan genelinde Haziran-Kasım 2013 tarihleri arasında 1200 Kırgız ailesi ile yüz yüze yürütülen anket sonuçlarından elde edilen veriler kullanılmış ve ampirik yöntem esas alınmıştır. Anket uygulaması rastgele örneklem yöntemi ile Kırgızistan genelinde cinsiyet, kent-kırsal, eyalet ve yaş özellikleri kapsamında 1200 evli, boşanmış, dul, birlikte yaşayan kadın ve erkekle görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Ayrıca evlilik türlerine ilişkin gelişimi ve tarihî izleri ortaya koyarken Kırgız ailesiyle ilgili yapılmış, etnografik ve folklorik kaynaklardan faydalanılarak tarihî yaklaşım ortaya konmuştur.

Tablo 1. Cinsiyet özelliklerine göre anket dağılımı

Cinsiyet	%	Sayı
Kadın	51,4	617
Erkek	48,6	583
Toplam	100	1200

Tablo 2. Yerleşim yeri özelliklerine göre anket dağılımı

Yerleşim yeri	%	Sayı
Kırsal	64	768
Kent	36	432
Toplam	100	1200

Tablo 3. Yaş özelliklerine göre anket dağılımı

Yaş grupları	%	Sayı
16-29	40,5	498
30-39	19,75	238
40-49	18,0	204
50-59	11,95	143
60 ve üzeri	9,8	117
Toplam	100	1200

Tablo 4. Eyalet ve şehirlere göre anket sayısı dağılımı

Çüy	179	Talas	50
Oş	167	Batken	46
Calal Abad	188	Bişkek şehri	302
Isık Göl	80	Oş şehri	130
Narın	58		
Toplam		1200	

Evlilikte Akrabalık İlişkisi

Kırgızların akrabalık sistemi ve özellikleri hakkında kapsamlı araştırmalar yapılmıştır. Akrabalık terminolojisinde, sınıflandırma sisteminin bütün karakteristik belirtilerinin mevcut olduğu saptanmıştır. Kırgızların akrabalık terminolojisine bakarak bunların erkek (baba) taraftan akrabalıklarının çok kategorili farklılık gösterdiği, kadın (anne) taraftan ise nesle göre akrabalıkların geçerli olduğu görülür. Özellikle akrabalık ilişkileri sisteminde baba taraftan akrabalıklar net olarak ayırt edilir. Baba tarafı için *atalaş* olarak ifade edilen terimin anne taraf için *catındaş ve kindikteş* olarak tanzim edildiği anlaşılır. Kırgız toplumunda akrabalık olgusu eskiden beri baba veya erkek taraf dairesine gelişmiş ve esas alınmış olmasına, toplumsal fikir algısı bu yönde oluşmasına rağmen günlük hayatta anne veya kadın taraftan akrabalık ilişkilerine de ciddi anlamda değer verildiği, anne tarafın akrabalarının çok yakın hissedildiği de ileri sürülebilir. Nitekim “Atalaş¹tan altoo bolgonço, eneleş²ten eköo bol” (Atalaştan altı olacağına eneleştan iki ol) “Atalaşım attan düş, eneleşim eerge min” (Atalaşım attan in eneleşim eğere bin) deyişi anne tarafın önemine işaret etmesi bakımından dikkat çekicidir (İbragimov, 2005, s. 71).

Öyle ki “bölö”lerin (teyze çocukları) evlenmesi âdeti geniş olarak yer bulmaktadır. *Bölö*lerin evlenmesinin yolu açılmakla birlikte bu durum teşvik edilmektedir. Halk arasında “Bölöm, bölöm üçün ölöm” (Bölöm, bölöm için ölürüm) anlayışı hâkimdir (İbragimov, 2005, s. 137). Bu bağlamda Kırgız toplumunda *bölölük* taraftan “kayçılaş nike”nin (çapraz evlilik veya berdel) bir hayli fazla olduğu ileri sürülebilir. Bu bakımdan *bölö*, *kandaş birinçi kurak* yani hala kızı ve *candaş ekiniçi kurak* yani teyze kızı olmak üzere ikiye ayrılır. Evlilik daha çok *candaş* yani teyze kızı ile gerçekleşir. Gelinin ve kız kardeşlerin kızlarının ve oğullarının iki göbek geçtikten sonra evlenmeleri de yaygın bir uygulamadır. Yani yeğenin teyzesinin kızıyla evlenmesi mümkündür. Aynı zamanda dayısının kızlarıyla da evlenebilir. Bunun yanı sıra babasının kız kardeşi olan hala çocuklarıyla evlenme durumu görülmekle birlikte bunun fazla yaygın olmadığı belirtilir (Soorbekov, 2012, s. 44). Kırgızların ağırlıklı olarak

¹ Atalaş: Babası bir annesi başka kimse.

² Eneleş: Annesi bir babası başka kimse.

baba soyundan kimselerle evlenmediği, kadının mutlaka başka kabileden olmak zorunda olduğu ileri sürülür. Bu açıdan Kırgızlarda evlilik baba taraftan egzogamiktir. Yani baba kanalından akrabalarla evlenmeye müsaade edilmediği, anne taraftan ise endogami yani iç evlilik olgusunun hâkim olduğu görülür. Bu açıdan anne tarafından akrabalarıyla evlenmeye izin verilir (Abramzon, 1999, s. 382).

Kırgız toplumunda evlilik söz konusu olduğu andan itibaren akrabalık oldukça belirleyici bir husustur. Kabile, soy, baba tarafı ve annenin akrabaları dikkate alınır. Eskiden beri Kırgız töre sistemi bir aynı soydan, boydan, atadan gelenlerin evlenip yuva kurmalarını sınırlandırmış ve bunu bir sisteme bağlamıştır. Buna göre aynı kabiledaki insanların baba tarafından yedinci kuşağa kadarki akrabaları ile evlenmeleri yasaklanmıştır. Çünkü yedi atanın nesli birbirine öz kardeş kabul edilmektedir. Dolayısıyla aynı olmayanlarla evlendirilmektedir. Yedi ata veya yedi göbek geçmeden evlenmenin en önemli sebeplerinden biri genetik temizliği korumak, neslin sağlıklı olarak yetişmesini sağlamaktır. Kırgız toplumunda “Cer tamırınan el tamırı köp. (Yeryüzü kökünden halkın kökü çok)” ifadesi yer alır. Dolayısıyla insanları “İç ara suraştıra kelse, adamdar biri birine karın bölö çıgat (Kendi içinde sorulsa insanlar birbirine akraba çıkar)” deyişi ile insanların akraba ve kardeş olduğu görüşü hâkimdir (Karimov, 2011, s. 7). Bunun için Kırgız toplumunda akrabalık ve evlilikte eş seçiminin geleneksel olarak “ceti muun” (yedi kuşak) ekseninde şekillendiği *ata, çong ata, baba, buba, cete, coto, conkon, kubarı, kuucöök ve tek* olarak temellendiği anlaşılır.

Abramzon’un Kırgız toplumunun evlilik ve egzogami uygulamasına ilişkin olarak “Kırgızlarda evlilik normlarının hukuki egzogami ile tam olarak birbirine benzemesi mümkün değildir. Burada (muunduk) kuşaksal egzogami ilkleri temel alınır. Dolayısıyla bu ilkeleri kullanan insanların sayısı zamana göre değişir. Töre uyarınca erkek taraftan yedi kuşak geçmeden herhangi bir evliliğe izin verilmez. Fakat gerçek hayatta bu evlilik yasaklarından uzaklaşma eğilimiyle karşılaşılır” der (Abramzon, 1951, ss. 140-141). Kırgız toplumunda evlilik öncesi eş seçiminde bazı kıstasların geçerli olduğu ve toplumun bu esasları benimsediği görülür. Özellikle Kırgız ailesinde kullanılmakta olan akrabalık derecelerine ilişkin evlilik sınırlıklarının gerçek görünümünü, bununla birlikte akrabalık evliliklerinin çeşitli kategorilerinin yayılmasını tam olarak tespit etmek amacıyla yazar birkaç araştırma gezisinde bulunarak 26 grubu araştırmıştır. Bu grup içinde 990 çiftin akrabalık ilişkisini incelemiştir. Evliliklerin büyük çoğunluğu, akrabalık ilişkisi olmayan ve uzak akrabalık ilişkisi olan insanlar arasında gerçekleşmiştir. Evlilikler, kuşaksal egzogami sistemine uygun şekilde yapılmıştır (Abramzon, 1999, s. 152).

Evlilik türlerinin akrabalık sistemiyle sıkı ilişki içinde olduğu görülür. Halkın geleneksel kaideleri, “ata tegi” (soy atası) bir olan kimselerin aile kurmasına

sınırlama getirmiştir. Bu kaideler XX. yüzyılın başına kadar bazı uruğlarda katı bir şekilde muhafaza edilmesine rağmen bazılarında yavaş yavaş etkisini kaybetmeye başladığı ifade edilir. Söz konusu meseleyi 1925-1930'lu yıllarda N. P. Dırenkova o dönem için uruğ içinde egzogaminin hemen hemen bütün uruğ ve boy için geçerliği olduğundan bahseder ve Kırgızların Mongol uruğunun yedi ata geçmeden o aileden kız alıp vermediği, bunun âdet olarak bu zamana kadar geçerliliğini devam ettirdiği; Çerik uruğun da ise benzer durumun dört kuşak geçinceye kadar muhafaza edildiğini, gençlerin ancak o şekilde evliliklerine izin verildiğini tespit etmiştir (Dırenkova, 1927, s. 12). Daha önceleri bu uruğun da yedi kuşak geçmeyince kız alıp vermediği ve buna yasak getirildiği ifade edilmektedir (Alimbekov, 1996, s. 40). Bu uygulamanın birbirini seven gençler üzerinde ağır bir durum yarattığı belirtilir (Akmataliyev, 2000, s. 79).

Evlilikte akrabalık sınırını gözetme gereği Manas Destanı'nda da açıkça zikredilmekte, Cakıp'ın Manas'ı Kırgızlarla değil de, Tacik kızı Kanıkey ile evlendirmesine iki sebep gösterilmektedir. Bunlardan biri, gönlünden geçen kızların soyunu araştırdığında Manas ile yedi atalarının bir çıkması, ikinci sebep olarak da Manas'ın babası Cakıp'ın kanı temizleme, tohumu iyileştirme ve böylece sağlam bir nesil oluşturma gayesidir. Yedi atası bir olanlarının evlendirilmemesinin Kırgızlara has, onlar için özel önemi olan bir gelenek olduğu belirtilmektedir. Ancak eskiden hassasiyetle durulan, yaptırım gücü olan bu geleneğin günümüzde aynı geçerliliğe sahip olmadığı görülmekte, yedi ata şartına riayet etmeden evlenenlere de rastlanmaktadır. Kırgız ailesinde başka boylardan ve uluslardan kız alma ve kız vermenin temelinde neslin sağlıklı olması ve kanın temizlenmesi yatar. Kırgız töresinde olduğu üzere “Arzıp alıstan kız tandoosu, teğın cana tengin taldoosu” (Arzu edip uzaktan kız seçmesi, soyu ve dengini araması) bağlamında erkek çocuğun evlendirilmesi sürecinde kızın bulunmasında ve beğenilmesinde aile büyüklerinin etkisinden söz edilebilir (Karimov, 2011, s. 7).

Kırgız toplumunda her ne kadar egzogami evliliği geçerli olsa da yakın akraba olarak bilinen teyze veya hala çocuklarının evliliklerine nadir olsa da rastlanır. Hatta, anne tarafından kuzenler ve kız kardeş çocukları (*bölö*) arasındaki evlilikler toplum tarafından teşvik edilmektedir. Kırgızlar arasında *bölölük* (teyze çocukları) taraftan “kayçılaş nıke” (berdel evlilik) mevcut olduğu belirtilir. Bu, teyze kızı ve hala kızıyla evlenme biçiminde gerçekleşir. İkincisi seyrek olarak görülür. Amca çocuklarıyla yapılan evliliklere Kırgızistan'ın güney bölgelerinde rastlanır. Bunların çoğunun İslam'ın etkisinden kaynaklandığı ifade edilir (Kislyakov, 1969, ss. 62-63).

Akrabalık sistemi evlilik kural ve geleneklerine çok bağlıdır. Kırgızlarda dışarıdan, yani kan bağı olmaksızın evlenme (*egzogami*) esastır; çiftlerin evlenebilmeleri için kabile içindeki kurallara uymaları gerekmektedir. Mesela,

bir erkeğin aynı kabilenin kızıyla evlilik yapabilmesi için aralarında yedi göbek öncesine kadar akrabalık bağı bulunmaması gerekir. Fakat bu kurallar kabilelere göre değişmektedir. Bazılarında *atalaş* akrabaların çocukları birbiriyle evlenebilmeleri için aralarında beş göbek öncesine kadar akraba olmamaları şarttır (Stroilov, 1991, ss. 317-318).

Sovyetler döneminde Kırgız toplumunun evlilik türleri ilk olarak N. P. Direnkova tarafından araştırılır. Kırgızların evlilik unsurunu egzogami olarak ifade eder. Dünür ilişkileri annesi bir olan “tayake veya taga” (dayı) ile “tayece” (teyze) çocukları olan “ceen” (yeğen)leri arasındaki ilişki biçiminde görülür. Burada dayı ve teyze çocuklarının evliliklerinin Kırgız toplumunda geçerli olduğu ileri sürülebilir. İlişkilerin bu türünün *bölölük* (teyze çocukları) evlilikleri temelinde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Dünür münasebetlerinin anne tarafından akrabalıkla doğrudan bağlantısı olduğu ortaya konmaktadır. Kırgızlarda tek taraflı akrabalık ilişkisinin olduğu Olcobay ile Kişimcan Destanı’nda da açık olarak dile getirilir. Kırgız toplumunda ve ailesinde anne tarafına göre akrabalar arasında *bölö*, *tayece*, *ceen* evlilik yapıldığı belirtilir (Murzakmatova, 1997, s. 109). S. M. Abramzon ve A. Cumagulov gibi bilim adamları çalışmalarıyla söz konusu evlilik türlerinin olduğu ispatlanmaktadır. Kırgız, Kazak ve Karakalpaklarda evlilik türlerinin egzogami ilkelerinin ve evlilik ile ilgili yasaklamaların birbiri ile uyum içinde olduğu bilinmektedir. Egzogamiye ilişkin bazı ortak benzerliklere Özbek ve Taciklerde de rastlanmasına karşın bunlara nispeten ortadan kalktığı ileri sürülmektedir (Kislyakov, 1969, ss. 47-64).

Evlilik Türleri

Normal Evlilik (Cuuçu)

Evlilik türünün subjektif ve yaygın çeşidi çocukların biyolojik ve psikolojik yönden evlenecek çağa gelmesiyle ortaya çıkan “cuuçu” (görücü) usulüyle yapılan evlilihtir. Akabinde ortaya çıkan “kudalaşuu” (dünür olma)dir. Özellikle kızların evlilik çağına gelinceye kadarki süre zarfında aileleri tarafından en iyi biçimde yetiştirilmeye çalışıldığı tespit edilir. “Kızga kırk üydön tıy” (Kıza kırk evden yasak) denilerek kızın yetiştirilmesi sırasında herkesin kol kanat gerdiği ve dikkat kesildiği anlaşılmaktadır (İbragimov, 2005, s. 320). Erkek tarafın çocuğu evlilik çağına gelene kadar kız tarafını araştırıp soruşturduğu ve maddi anlamda bunun içinde hazırlıklara koyulduğu görülür. Kırgız toplumunda evlilik ve dünür olmanın en geçerli ve yaygın çeşidi, gençlerin biyolojik ve psikolojik bakımdan geliştiklerinde, yani ergenlik çağına gelince kimi zaman “kalıng” (başlık parası) ödeyerek yapılan cuuçu gönderilerek yapılan geleneksel veya normal evlilihtir.

Birçok halk arasında evlilik uygulamasının dünür olma merasimi ile başladığı ileri sürülür. Öyle ki dünür olma uygulamasının Orta Asya halkları arasında

geniş olarak yayıldığı ifade edilir (Kislyakov, 1969, s. 87). Söz konusu evlilik türüne başta Kırgız toplumu olmak üzere Altay (Şatinova, 1981, s. 50), Kazak (Argınbayev, 1975, ss. 68-69), Başkurt (Sultangarayeva, 1988, s. 48) ve diğer Türk halklarında da rastlamak mümkündür. Manas Destanı'nda Manas'a kız istemek üzere "cuuçu" (aracı-görücü) olarak Bakay'ın giderek Temirkan'ın kızını istediği görülür. Bu bağlamda aile kurmada kullanılan geleneğin başında dünür olma olgusunun ön plana çıktığı anlaşılır. Evlilik türünün en yaygın ve geleneksel türü olan *cuuçu* ile dünür olma âdetinin yaygın olduğu anlaşılır. Geleneksel normlara göre normal evlilik usulü olarak bilinen *cuuçu* göndererek dünür olma durumu bugün Kırgız ailesinde hâlâ geçerliliğini korumakla birlikte temel evlilik türlerinden birini oluşturmaktadır. Çoğu zaman geleneksel uygulama ve âdetler esas alınsa da zaman ve mekâna göre değişim ve gelişimlerinden söz etmek mümkündür.

Kız Kaçırma (Kız Ala Kaçuu)

Kız kaçırma antropoloji ve toplumbilim literatüründe sık sık rastlanan, fakat tanımı henüz bütün açıklığı ile belirtilmemiş bulunan kavramlardan biridir. Bu olayın sadece Kırgızistan'da değil, dünyanın çeşitli bölgelerinde de mevcut olduğu görüyoruz. Kız kaçırmanın ülkenin küçük köy-kır topluluklarına dair bir olay olmadığını, şehirlerde de zaman zaman bu olaya rastlandığı hususunu da belirtmek gerekmektedir. Genel anlamı ile kız kaçırma ister tek tarafın isterse iki tarafın da rızası bulunsun veya bulunmasın, evlenme ve dolayısıyla bir yuva kurmak amacı ile meydana gelen bir toplumsal olay olarak kabul edilir (Tezcan, 2003, s. 38). Kız kaçırmanın tarihçesine bakacak olursak söz konusu uygulamanın sadece Kırgız toplumunda değil diğer Türk soylu ve dilli halkların çoğunun gelenek ve göreneklerinde önemli yere sahip olduğu anlaşılır. Bu bağlamda Kırgızlarda "kız ala kaçuu" olarak ifade edilen sözün Türkiye Türklerinde "kız kaçırma", Gagauzlarda "gelin kapmak, kaçkın"; Hakaslarda "tuhtam" olarak ifade edildiği, bu itibarla kız kaçırma geleneğinin sadece Kırgızlara has bir gelenek olmadığı diğer Türk halklarında da *kız ala kaçuuya* dair benzer uygulamaların olduğu dikkati çeker (Cunusaliyev, 2007, s. 52).

Kırgızların geleneksel yaşamında kız kaçırmaya çok nadir rastlandığı ileri sürülür. Zira evlilik türünün bu şekli toplum tarafından hoş karşılanmadığı gibi olumsuz tepki uyandırmaktadır. Bilgi ve kaynakların ışığında *kız ala kaçuu* uygulaması uruğların arasında sert kavgalara, dövüslere öyle ki bazen ölümlere dahi vardığı iddia edilir. Söz konusu malumatlar S. M. Abramzon tarafından şu şekilde tasvir edilir: "Kız kaçırmanın seyrek kullanılan usul olmasının temel sebebi bundan kaynaklanan kavga ve dövüslere iki tarafın akraba ve hısımlarının müdahil olması hâlinde geniş bir çevreye yayılacak olan bazen büyük düşmanlıklar, kavgalar ve hoşnutsuzlukların yaşanılmasından çekinilmektedir" (Abramzon, 1999, s. 161). Bununla beraber *kız ala kaçuu* geleneğine Kırgızların *Olcobay İle Kişimcan* adlı destanında da rastlanır.

Kişimcan'ın ağası Kudakenin Olcobay ile Kişimcan'ın evlenmelerine karşı çıkması sebebiyle bu gençlerin kaçarak birlikte olmayı tercih ettikleri görülür. Orta Asya halklarına ait hikâye ve destan gibi folklorik kaynaklarda da birbirini seven gençlerin bir araya gelmesinden rahatsız olan ve onu istemeyen anne baba ve akrabalara rastlanır. *Ak Möör, Aksatkin İle Kulmurza, Kız Cibek, Tahir İle Zuhra, Leylâ İle Mecnun* buna örnek teşkil eder (Akmataliyev, 2000, ss. 53, 80). Bugün gelinen noktada ise özellikle Kırgız toplumunda geniş olarak yer tutan *kız ala kaçuu* âdetinin eski gelenek ve uygulama şeklinden biraz uzaklaştığı dikkati çeker. Bu bakımdan kız ile konuşmadan, tanımadan, olurunun almadan, dış görünüşüne bakarak beğenmesi hâlinde, arkadaş veya yakın çevresinin etkisi neticesinde *kız ala kaçuu* olaylarının arttığı gözlemlenir. Bugün aile kuran gençlerin % 80'inin *kız ala kaçuu* şeklinde evlendiği (Mambetova, 2009, s. 8), Kırgızistan ombudsmanı Tursunbek Akun ülkede her yıl 15-16 binden fazla genç kızın kız kaçırma usulüyle evlenmeye maruz kaldığını ifade eder (Cumaliyeva, 2012, s. 13). Bu yönüyle *kız ala kaçuu* geleneğinin, gelenekten uzaklaşarak suç unsuru teşkil etmeye başladığı da ileri sürülür.

Kızların kaçırılarak zorla ve istem dışı evlenilmesi eski Kırgız ailesinde var olmayan bir uygulamadır. Sadece kendi istem ve arzusuyla erkekle kaçma durumu mevcuttur (Cumagulov, 1960, s. 32). Bu durum ise anne babanın kızı söz konusu erkeğe vermemesi hâlinde ortak kararla gerçekleşir (Satıbaldiyeva, 2012, s. 7). Sovyetler Birliği döneminde ise bu uygulama kız ve erkeğin birbirini sevmesi hâlinde anne babaya danışmadan kendi kararları doğrultusunda kaçmaları şeklinde tecelli eder. Zamanla tarihî süreç içinde de varlığından haberdar olduğumuz *kız ala kaçuu*, aile kurma aşamasında en önemli yöntemlerden biri hâline gelir. Söz konusu *kız ala kaçuu* yönteminin son dönemlerde kötü ve amacından saptırılarak kullanılır hâl aldığı dikkati çeker. Öyle ki erkek, hiç tanımadığı kızı, “beğendim” gerekçesiyle zorla ve şiddet kullanarak kaçırma eğilimine girer. Bu hadisenin suç olmasına karşın her geçen gün biraz daha artış gösterdiği yadsınamaz bir gerçektir (Şaydullayeva, 2010, s. 117).

Genel itibarıyla Kırgız toplumunda *kız ala kaçuu* sebepleri olarak kız almanın geleneksel şekli olması; kızın evlilikten vazgeçme ihtimali; kızın başka biriyle evlenmesine engel olma düşüncesi; kızın evlilikten vazgeçmesi; kızın anne babasının evliliklerine olur ve onayının olmama ihtimali; erkeğin başlık parası ödeyecek durumunun olmaması; kızın hamile kalması; erkeğin anne babasının olur ve onayının olmama ihtimali gibi genel kanıların hâkim olduğu anlaşılır. Ancak bir ailenin yetiştirdiği, hatta gözü gibi baktığı kız çocuğunun bir gün habersizce yok olması, hem kız hem kaçırılan erkek hem de ailelerin toplumsal itibarı açısından son derece hassas bir durumdur. Genellikle bu tür durumlarda kaçırılan erkek ve ailesi açısından durum en hafif şekliyle atlatılır; ancak kız ve ailesi için bunu söylemek hayli güçtür. Zira kız ailesinin toplumdaki itibarı,

geleneğin olması gerektiği gibi icra edilememesi, geleneğin baskısı ve olayda telafinin neredeyse mümkün olmaması, beraberinde geri dönüşü olmayan yaralar açabilmektedir.

Bel Kuda

Bel kuda: Evli olan tanıdık kişilerin eşlerinin aynı zaman diliminde hamileyken veya taraflardan birinin hanımı henüz hamile kalmadan önce anlaşarak, doğacak olan çocukları evlendirme ve dünür olma geleneğidir. *Bel kuda* geleneği eski dönemlerden başlayarak Ekim devrimine kadarki süre içerisinde Kırgız halkının hayatına geniş olarak sirayet edegeldiği ileri sürülür (Akmataliyev, 2000, s. 23). Henüz doğmamış çocuklar için anne babanın birbirine dünür gitmesi veya sözleşmesi olan *bel kuda*'nın geçmişte en yaygın evlenme şekli olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla *bel kuda* Kırgızlarda çok eski bir âdet olarak bilinmekle birlikte izlerine *Manas Destanı*'nda da rastlanır. *Manas*'ın, oğlu Semetey'i Ayçürök ile *bel kuda* yaptığı görülür (Polat, 2005, s. 136). Söz konusu evlilik geleneğinin *Alpamış*, *Kozu Körpöş*, *Bayan Suluu*, *Tahir İle Zuhra* destanlarında da yer aldığı tespit edilir.

Gelenek uyarınca iki dostun hanımlarının hamile olması hâlinde bunların şahitlerin huzurunda “Bir cınistan boluşsa biz sıyaktuu dos boluşsun, kara karşı cınistan boluşsa, nikeleş boluşsun” (Aynı cinsten olursa biz gibi dost olsunlar, karşı ayrı cinsten olsalar evli olsunlar) diyerek ak dişlerler, tükürük alıp verirler, serçenin kanını sorarlar yahut çubuk kırarak ant verirler (Akmataliyev, 2000, s. 23). Çocuklar doğduktan sonra arkadaşlar dünür olarak birbiriyle görüşür, erkek tarafı yavaş yavaş başlık parasını öder, başlık parası olarak inek, deve, koyun gibi hayvanlar verilir, zamanı gelince çocuklar evlendirilerek dünür akti tamamlanmış olur. B. Soltonoyev'in toplamış olduğu bilgiler ışığında *bel kuda* olan kimselerin çocuk doğduğu zaman dünür olarak mal verdiği belirtilir (Soltonoyev, 1993, s. 201).

Henüz anne karnında başları bağlanan oğul ile kızın arasında çoğu zaman temiz, ak, samimi bir sevgi oluştuğu, böylece birlik beraberlik içinde bol rızıklı, övülen ailelerin kurulduğu belirtilmektedir. Çünkü insanlar *bel kuda* yaptıktan sonra dünürler arasında sıcak ilişkiler ve muameleler artmış bu insanlar hayatın zorluklarına karşı yardımlaşmışlardır. Dünürlerden birisi vefat etse bile diğer tarafın anlaşmayı bozmadığı görülür. Bu da *bel kuda* geleneğinin çıkışını hazırlayan sebeplere uygun olarak insanlar arasında birlik ve beraberliği, dostluğu arttırmış, insanların iyi niyetli ve temiz yaşamalarına fayda sağlamış görülmektedir (Polat, 2005, ss. 137-138).

Bel kuda geleneğinin amaç ve gerekçelerinden biri bu şekilde dostluk kurmak iken, bir başka gerekçe de kurulan dostlukların, akrabalıkların nesiller arasında da yaygınlaşıp sürekli olmasını sağlamaktır. Zira bazı zamanlar savaş ve afetler geçiren, bunlardan sağ salim kurtulan, belirli sıkıntı ve kederleri paylaşan,

beraber arkadaşlık edip dost olan insanlar “Soyumuz, nesillerimiz de böyle dost olsun, dostluğumuz artsın” diye düşünerek anlaşır ve *bel kuda* yaparlar. Kırgızların anlayışına göre dünürlük dostluktan daha sağlam bir bağıdır. Bu bağlamda “Dos ayrılrat, söök kayrılrat” (Dost ayrılır, kemik “dünürlük” kalır) deyişi her ne kadar kişilerin birbiri ile sıkı dost olmasına karşın dünür kadar samimi ve ayrılmaz bir bütün olamayacağını yansıtmaması bakımından önemlidir.

Günümüzün çağdaş dünyasında pek geçerli ve makul bir evlilik çeşidi olarak görülmeyecek olan olan *bel kuda* geleneği, eski zamanın şartlarına göre Kırgızların sosyal hayatında oldukça yararlı olduğuna inanılan bir uygulamadır. Çünkü bu uygulama ile birlikte soy ile soyun, kabile ile kabilelerin, halk ile halkın birbirine düşmanlık besleyip savaştığı zamanlarda ebeveynler, iyi ümitlerle, çocukları henüz dünyaya gelmeden yakınlaşmayı, dost olmayı, akrabalık tesis etmeyi arzu etmişler, kendi aralarında dünür olmayı kararlaştırmışlardır. Ayrıca *bel kuda* yoluyla evlilik sayesinde insanlar, evlatlarını tanıdıkları ve bildikleri insanlar arasından biriyle evlendirme imkânı bulmuşlardır (Polat, 2005, s. 136).

Bel kuda geleneği çok eski zamanlardan başlayarak Ekim devrimine kadar Kırgız halkının hayatında genişçe yer etmiş ve uygulanmıştır. Günümüzde bu âdet uygulamadan kalkmış gibi görülmektedir. *Bel kuda* çocukların gelecek kaderini belirleyen bir gelenek olarak tanımlanmakta, bununla ilgili halk hikâyelerine yer verilmektedir. Aslında her ne kadar kendi içinde makul görünse de bu uygulama iki gencin kaderine müdahale olarak ifade edilebilir. Günümüzde bu geleneğin unutulmaya yüz tutması Kırgızların bu uygulamayı devam ettirmede ısrarcı olmadıkları anlamı çıkarılabilir.

Beşik Kertme (Beşik Kuda)

Beşik kuda, çocuklar henüz beşikteyken bir karar verip her iki ailenin ileride bu çocukları evlendirebileceklerine dair anlaşma ve sözleşmedir. Bu evlilik türü, nikâh akdinin yaygın şekillerinden biridir. Âdete göre dostlar ve akrabalar, “beşik toyu” (beşik düğünü)nde, sünnet düğününde veya birbirlerine misafir geldiklerinde şahitler huzurunda yeminleşir ve sözleşirler, çocuklarını evlendireceklerine dair anlaşırılar. Gerek *bel kuda* da gerek ise *beşik kuda* şeklindeki evlilik türünde başlık parasının en önemli bir unsur olduğu ifade edilir. Burada gelinin kocasının evine gelinceye kadar başlık parasının taksitli ödenmesi etkilidir. Dolayısıyla maddi anlamda erkek tarafına büyük kolaylık sağladığı için, her iki evlilik şeklinin de daha çok fakirler arasında ve dostluk ilişkilerini akrabalık bağıyla bir ömür boyu perçinleştirmek isteyen kişiler arasında yaygın olarak kullanıldığını söylemek mümkündür.

Evliliğin geçmiş zamanlarda en yaygın olan türlerinden birini henüz doğmamış çocuğun anne rahmindeyken kıyılan *bel kuda* âdeti teşkil eder. Bunun dışında beşik dönemindeki çocukların ise *beşik kuda* olarak birbiriyle söz kesildiği ve

sözleştiği görülür. Her iki evlilik türünde de başlık parasını evliliğin baskın unsuru olarak ifade etmek mümkündür. İki evlilik türünde de başlık parası ödenmekte olup bu durum uzun yıllar devam edebilir, öyle ki bu zaman dilimi gelinin damadın evine girinceye kadar uzayabilir. Bununla birlikte söz konusu evlilik türlerinin kendine has birtakım özellik ve farklılıklarından da bahsedilebilir. Diğer yandan söz konusu türlerin ortaya çıkışı itibarıyla başlık parasıyla herhangi bir bağı ve bağlantısı bulunmadığı da ileri sürülebilir. Bu durum gelecekteki çiftlerin anne babalarının kararları neticesinde ortaya çıkmaktadır. Genetik olarak en eski evlilik türü olarak ifade edilebilir (Soorbekov, 2012, s. 45).

Kırgız toplumunda evlilik türü olarak bilinen *bel kuda* ve *beşik kuda* uygulamasının evlenecek olan iki gencin istekleri dikkate alınmadan yapıldığı görülmekle birlikte evlenecek çağa gelen gençlerin birbirlerini beğenmemeleri hâlinde anlaşmaları ve uyuşmaları için birtakım yollara baş vurulur. Bu birleşmenin olmayacak gibi olması durumunda gençler kendi hâllerine bırakılır. Kızın alışmaması ve razı olmaması hâlinde daha önceden verilen başlık parası tekrar erkek tarafına ödenir. Erkeğin kızı beğenmemesi hâlinde başlık parası iade edilmez. Bu bağlamda Kırgız geleneklerinde hiçbir zaman insan kalbine, iradesine, özgürlüğüne, hakkına karşı gelinmediği ve bunun yok sayılmadığını belirtmek gerekir (Murzakmetov, 2011, s. 9).

Çapraz-Berdel Evlilik (Kayçı Kuda)

Kırgızlarda evlilik türlerinden biri de, yakın akrabaların iki kız veya iki oğlunun çapraz evlilikleridir. Yani değiş tokuş usulüyle evlenmedir. Bu anlamda Kırgız toplumunda kız veren yerden kız alma, kız alan yere kız verme (Akmataliyev, 2000, s. 15) âdeti “kayçı kuda” olarak ifade edilmekle birlikte evliliğin özel bir türü olarak da bilinir (Direnkova, 1927, ss. 14-15). Bu evlilik türü bir kimsenin kendi kızını ikinci kimsenin oğluna verme, ikinci kimsenin oğlunun kız kardeşini birinci kimsenin kızının erkek kardeşiyle evlendirme olarak tarif edilir. Burada kız kardeşlerin veya ablaların değiş tokuşu söz konudur (Soorbekov, 2012, s. 45). A. Cumagulov ise bu uygulamayla ilgili olarak sadece kız kardeş ve ablaların değil, aynı zamanda bir hayli uzak olan akrabaların kızlarının da değiş tokuş yapılma âdetinin var olduğundan bahseder. Evliliğin bu türüne Orta Asya'nın diğer halklarında da rastlamak mümkündür. Özbeklerde buna “karşı kuda” dendiği gibi bu evlilik türü Türkmenlerde de mevcuttur (Abramzon, 1999, s. 160).

Kayçı kuda, özellikle akrabalar ve orta hâlli insanlar arasında görülür. Bu tür evlilik isteği anne babadan geldiği gibi, gençlerden de gelebilir. Ancak bu yolla evlenmek isteyen gençler, kesinlikle anne ve babalarının iznini almak durumundadır. Bu evliliği diğerlerinden ayıran en önemli özellik, burada başlık parasının alınmamasıdır. Abramzon'a göre bu evlilik daha önceleri iç evlilik

(endogami) için yapılırken daha sonraları başlık parası ödemesini ortadan kaldırmak ve düğün masraflarını azaltmak amacıyla yapılmaktadır (Polat, 2005, s. 139).

Kayın-Baldız Evliliği

Kırgız toplumunda bir diğer evlilik türü levirat (kayın evliliği) ve sororat (baldız alma) olarak kendini göstermektedir. Kırgız aile hayatında yakın zamana kadar levirat yenge ve dul gelin ile sororat olarak bilinen baldız alma geleneğinin ilk sırada yer aldığı ifade edilmektedir (Grodekov, 1889, s. 84). Özellikle levirat olarak da ifade edilen dul yengenin alınma durumunun yaygın bir uygulama olduğu dikkati çeker (Abramzon, 1968, ss. 282-291). Evlilik türü olarak bilinen dul kalan kadının kayınbiraderi veya vefat eden erkeğin yakın akrabalarından biri ile evlendirilme geleneği dünyanın hemen hemen bütün halkları arasında bunun içinde Kırgız hayatında da yer alan uygulamalardan biridir.

Kırgız geleneğinde herhangi bir sebepten ötürü hayatını kaybeden kişinin genç karısının dul kalması hâlinde belli bir süre geçtikten sonra (Âdet uyarınca “aş” olarak ifade edilen yıllık ölü yemeği verilip, genellikle kara olan elbiselerinin çıkarılıp yerine ak elbiseler giydirildikten sonra) kayınbiraderi olan kişiyle evlendirilir (Küçük veya büyük kayını olması dikkate alınmaz). Bu gelenek ataerkil boy yapısı ilişkilerinin bir tezahürüdür. Başlık parası ödendikten (Başlık parası ödemeye bütün boy ve uruğ mensupları iştirak eder) sonra kadın tamamen diğer boyların içine dâhil olur ve oradan çıkamaz. “Çıkkın kız çiyden tışkari” (Çıkan kız evden dışarı) denilerek anne baba evine kabul edilmez.

Eski Kırgız evlilik türlerinin biri olan levirat geleneğine Kococaş Destanı’nda da rastlanır. Bu bakımdan Kococaş’ın ölümünden bir yıl geçtikten sonra eşi Zulayka’nın Sartkoşçu’ya verildiği görülür (Murzakmatova, 1997, s. 108). Bu gelenek Manas Destanı’nda, Manas’ın ölümünden sonra ortaya çıkan olaylarla da çok güzel bir şekilde tasvir edilmiştir. Manas öldükten iki ay sonra babası Cakıp Han, Mendibay’ı göndererek Semetey’e gebe olan gelini Kanıkey’e at ölünce postunun, ağabey ölünce yengenin miras kaldığını belirterek Manas’tan geriye kalan Kanıkey’in Manas’ın kardeşlerinden, Abıke veya Köböş’ten hangisiyle isterse onunla evlenebileceği teklifini iletir. Ardından aynı teklif Manas’ın diğer eşi Akılay’a da yapılır (Sağol, 1995, s. 225; Bilecik, 1995, ss. 234-236). Bu bağlamda erkeğin vefat etmesi hâlinde eşi dul kaldığında onu öz kardeşlerinden biri alır. Kendi akrabalarından biri olmaması hâlinde, yakın akrabalarından biri alabilir. Hiçbir şekilde yabancı kişilere verilmediği belirtilir (Akmataliyev, 2003, s. 125). Bu yöndeki karara riayet etmeyen ve başka biriyle evlenmek isteyen kadınlara toplum nazarında birtakım yaptırımlar uygulandığından bahsetmek de mümkündür.

Bütün Türk halklarının örf-âdetlerinde görülen bu davranışın temelinde aile ve malın parçalanmaması fikri ile himaye ve destek anlayışı yatmaktadır. Kadın bu evliliği çoğu hâllerde çocuklarından ayrı kalmamak için kabul etmektedir. Bu gelenek konargöçer hayat yaşayan halklarda yalnız yaşamanın imkânsız olduğu, hele hele çocuklarıyla yalnız kalmış bir kadın için, dayanışma ve yardım gerektiren ağır hayat koşulları, askerî rejimden kaynaklanarak ortaya çıkmış bir gelenek olarak bakılabilir.

Kırgız ailesine ve evlilik ile ilgili uygulamalara ilişkin mümtaz bilgiler veren S. M. Abramzon levirat gibi âdetlerin daha önceki zamanlarda Kırgız toplumu arasında ataerkil-feodal ilişkilerin uzantısı olarak meydana geldiği ve oldukça gelişmiş olduğundan dem vurur. Levirat geleneği olarak bilinen dul kalan kadının ölen kişinin erkek kardeşlerinden biriyle evlendirme âdetinde 1930'lu yıllardan sonra azalma görülmeye başlandığı da belirtilir.

Âdet uyarınca karısı vefat eden damadın onun kız kardeşi olan baldızı veya yakın akrabalarından bir kızla evlendirilmesini talep edebilir. Yahut erkeğin kaynatası eşi vefat eden damadına baldızını alması yönünde teklifte bulunabilir. Baldızla evlenip evlenmeme tamamen damadın inisiyatifinde olduğu gibi baldızıyla olabilecek bir nikâha razı olmayabilir ve teklifi reddedebilir (Grodekov, 1889, s. 30). Çoğu zaman dul erkeğin yakın akrabaları vefat eden kadının eltileri (abısın) uygun kişi bularak tekrardan “töşögün cangırtuu” (döşeğini yenileme) adı altında evlendirirler (Akmataliyev, 2003, s. 125).

İç Güveyi (Küç Köyö)

Kırgız toplumunda “Küyöönü paygamberim sıylaptır” (Damada peygamberim saygı duyar) denilerek damada itibar edildiği görülmekle birlikte buna İslami bir anlam da yüklenilmeye çalışılır. Kırgız ailesinde *küyö bala* olarak adlandırılan damat veya güveyilerin üçe ayrıldığı görülür. Bunlar kadının damadı olarak eri, yurt damadı, damat, iç güveyi diğer ifadeyle kayın yurdun bağına bastığı güveyi olarak sınıflandırılır. Ayrıca damatların özellik ve niteliklerine göre birtakım sınıflandırmalara tutulduğu da dikkati çeker. Bu durum, *mıktı küyö, cakşı küyö, baatır küyö, akılman küyö, küç küyö, ogoco küyö, tebetey küyö, aňgi (şermende küyö), köt küyö, kaysar cana oynoş küyö* olarak ifade edilmektedir (Sıdikova, 2003, s. 112). Küç küyö hakkında akademik K. Karaseyev, “Hakıl Sözdör” adlı eserinde buna iki farklı açıdan yaklaşmış; iç güveyi kaynatasının evinde kalan damat, yoksul kendi geçimini sağlayamayan kaynatasında çalışan, işlerini gören, karnını doyuran damat; ikinci ise babası ve kendi varlıklı olmasına rağmen kaynatasının evinde yaşayan damat olarak sınıflandırır. Ayrıca başlık parasını verecek durumu olmayan, kimsesiz, fakir kimselerin başlık parası bedeli olarak kızın babasının evinde yaşaması ve onun için çalışmasıdır. Bu durum erkeğin fakir olmasından doğabileceği gibi kız babasının erkek çocuğu olmaması ve mal-mülkünü idare edecek kimsenin

bulunmadığı durumlarda da karşılaşılır. Kızın babasının evinde iki yıl çalıştıktan sonra erkeğin istemesi hâlinde kayın babasının evinden ayrılabilir (Soorbekov, 2012, s. 45). İç güveye eskiler “küçük küyö” (enik damat) olarak adlandırılırlar. Bu da “Çocuk ile enik doyduğu yerde kalır” düşüncesinden ileri gelir.

Evliliğin bu türüne Olcobay ile Kişimcan Destanı’nda da rastlanır. Diğer destanlarda evlenen çiftlerin erkek tarafın obasında yaşandığı görülür. Bu destanda ise Soltobay’ın evlendiği kızın evinde yaşadığı ve hayat sürdürdüğü anlaşılır. Kulcıgaç’ın erkek çocuğu olmaması dolayısıyla Soltobay’ı evine iç güveyi olarak almıştır. Halk arasında birtakım deyiş ve sözlerle iç güveyi olarak kız evinde kalan erkeğin aşağılandığı ve hor görüldüğü dikkati çeker. Bir diğer ifadeyle kızın evinde yaşama (anaerkil hayat) ayıp ve utanç olarak sayılır. Bu durum ataerkil yapının açık göstergesi olarak kendini ortaya koymaktadır (Murzakmatova, 1997, s. 109).

S. M. Abramzon, toplumun maddi durumu iyi olmayan ve yuva kurma arzusunda olan gençlerin bir şekilde evlendirildiğinden bahseder. Bu bağlamda iç güveyi geleneği bire bir uygulanmıştır. Yoksul ve maddi durumu iyi olmayan erkeğin kız tarafında çalışarak başlık parasını böyle bir şekilde ödemeye çalıştığı anlaşılır. İç güveyinin başlık parasını ödenmesinden kaynaklanan bir uygulama olduğu gibi kız babasının erkek çocuğunun olmadığı veya sadece kız çocuğu olması hâlinde mal mülküne sahip çıkacak ve onlara kol kanat gerekcek bir kişiye sahip olma isteğinden kaynaklandığı da düşünülebilir.

Evlilikte ataerkil bir yapıya sahip olan Kırgızlar, ev eniştesi olarak gitmeyi uygun görmemekle birlikte bazı durumlarda erkeğin, kız evine iç güveyi olarak gidebildiği anlaşılmaktadır. Buna rağmen zaruretten dolayı böyle bir yolu seçen erkek, erkeklik onurunu zedelediği ve gelinin evinde yaşamayı kabul etmekle zelil duruma düştüğü gerekçesiyle toplumda hakir görülebilmektedir (Polat, 2005, s. 240). Kırgız ata geleneğinde iç güveye karşı ağırlıklı olarak olumsuz yaklaşım söz konusudur.

Çok Eşli Evlilik (Köp Ayal Aluu)

Ataerkil feodal toplumsal ilişkilerin hüküm sürdüğü dönemlerde çok kadın alma bir üstünlük ve itibar meselesi olarak kendini doğal olarak kabullendirmiştir. Bu bakımdan kadınlar toplum nezdinde iş gücü ve emekçi unsur olarak kendini gösterir. Kırgız toplumu tarihî süreç içerisinde ağırlıklı olarak tek eşlilik temelinde bir aile yapısına sahip iken çok kadın alma durumu da söz konusudur. Çok eşlilik çok eski zamandan beri Kırgız toplumunda ve ailesinde görülen bir gelenek olarak kendini gösterir. İslam dininin Kırgızlar arasında yayılmaya başlamadan önceki dönemler içinde dahi çok eşlilik geleneğinin hâkim olduğu belirtilir. Bununla birlikte çok eşliliğin eskinin kalıntıları ve dinî anlayışla beraber ortaya çıkan bir görünüş olarak dilden dile dolaştığı da görülür (Soorbekov, 2012, s. 46).

N. Smirnov, Kırgızların çok kadın alma veya çok eşliliği üç temel sebebe bağlar. Bunların ilki ekonomiktir. Zira bu dönemde kadının emek ve çalışma değeri temel prensipleri belirler. Aile, kadının işlere yetişmemesi hâlinde ona yardımcı gerekir. Yardımcı ikinci kadın olarak aileye dâhil olur. Bazen ise birinci kadının yaşı geçmiş olup aile işlere yetişmemesi hâlinde onun ricası ile kocası ikinci defa evlenir. İkinci kadın yaşlı baybiçenin işlerini kolaylaştırır. Eve ikinci bir kadının gelmesiyle ağır işlerin hepsi onun omzuna yüklenir. *Baybiçe* ise ev yöneticisi konumuna gelir. İkinci gerekçe siyasidir. Burada kızın anne babasının itibar sahibi ve saygın kişi ile yakınlaşma düşüncesiyle kızını ona veya oğlanlarından birisine verme arzusuna dayanır; Üçüncü gerekçe ise dul olmasıdır. Ölen kocanın dul kadının miras olarak küçük kayınbiradere geçtiği çeşitli düşünce ve âdetlerin yer almasından kaynaklanır (Smirnov, 1930, ss. 47-48).

Akmataliyev, kişinin “tokol” (kuma) almasında birtakım iç sebeplerin var olduğunu ileri sürerken şu sınıflandırmalarda bulunur:

Birinci olarak kadının el ayaktan düşmesi, erkek ile cinsel ilişkilerini sağlıklı yürütememesi ve kadınlık vazifelerini tam olarak yerine getirememesi gibi durumlarda kendi istek ve arzusu dâhilinde baybiçe olarak bilinen ilk karısının eşine kuma alması; ikinci olarak baybiçe olarak ifade edilen kadından çocuk sahibi olamaması, bunda da baybiçenin olurunun olması; üçüncü olarak kişinin aldığı ilk karısının kötü çıkması, beceriksiz ve kabiliyetsiz olması, eş dost içinde nasıl hareket edeceğini bilmemesi, diğer kadınların önünde zayıf düşmesidir; dördüncü olarak kuma alma varlık ve zenginlikle ilişkilendirilir. Hayvanların bakımı, bunların sağımı, misafirlerin ağırlanması, konup göçme zamanında, iç ve dış işlerin düzenlenmesinde, düğün ve toyların hazırlanmasında önemli görevler düşmektedir. Beşinci olarak itibar ve saygınlıkla ilgilidir. İleri gelenlerle dünür olma arzusu önceliklidir (Akmataliyev, 2000, s. 132).

Kırgız toplumunda söz konusu olan ve hüküm süren bu evlilik türü hakkında birçok araştırmacının çalışmalar yürüttüğü ve gelişmeleri ilgiyle takip ederek sebeplerine dair öngörülerde bulunduğu anlaşılır. Bu bakımdan S. M. Abramzon, Kırgız toplumunun eş sayısı üzerinde durmakla birlikte Kırgız ailesinde birden fazla eş alma veya çok evlilik yapma ile ilgili bilgiler vermektedir. Kırgızların çok eşli olmasında birinci etken kadının çocuk verememesi ve levirat geleneğinin yayılmış olmasının önemine değinir. Çok kadın almada başlık parasından çekinmeyen, maddi anlamda külfet getireceğine inanan zengin ve ileri gelenlerin buna yol açtığı söylenir. Dolayısıyla zengin Kırgızların ve toplumun ileri gelenlerinin, zengin çocukların arasında eskiden dörde kadar ve bazen bundan da çok kadın alanlara rastlamak mümkündür. Bu vaziyet “Kırgız bayısa katın alat, Özbek bayısa tam salat” (Kırgız zengin olursa kadın alır, Özbek zengin olursa ev kurar) deyiş ve atasözlerinde de kendini

alenen ortaya koymaktadır (İbragimov, 2005, s. 325). Zira erkekler boy ve aşiretin sayısını ve tesirini arttırırken kızlar ilişki ve alakaların genişlemesini ve sıklaşmasını temin ettiği için doğuramayan kadın tekrar evlenmesinin bahanesi olur. İleri gelenler arasında övünme sebebi olarak da çok kadın alındığı görülebilir (Abramzon, 1999, ss. 178-179). Boy ve aşiret yapısı içinde aile sayısının fazla olması itibar meselesi olduğu için Kırgız toplumu neslinin çok olmasına dikkat eder. Özel hâller dışında yoksulların ise sadece bir kadının olduğu belirtilir. İkinci bir evlilik yapmak isteyen yoksul kimsenin kendine özgü birtakım özel sebepleri olacağı kesindir. İlk karısının vefat etmesi veya çocuk sahibi olamaması yahut küçük yaşta ölen ağabeyinin dul eşi ile evlenmek zorunda kalması ve onun yaşlanması hâlinde fakirin ikinci bir evliliğe kalkıştığı ileri sürülür (Akmataliyev, 2003, s. 125).

Kırgız toplumunda çok eşlilik geleneğinin eski bir uygulama olduğunu Tokmok Bölgesi'ndeki Kara Kırgız (Kara Ordo veya Cayapı Taştak) tasvirleri olarak bilinen el yazmalarında şu şekilde tasvir edilir: “Çok kadın alma başlık parası ödemekten çekinmeyen, hissiyatlı, maddi durumu iyi olan zenginlere has uygulamadır. Yoksullar sadece bir kadın alırlar” (Abramzon, 1999, s. 179). Ekim devrimine kadarki dönemde Kırgızlarda çok eşli evliliğin Kırgız toplumunun bütün sınıflarında aynı seviyede görülmediği 1913 yılında yayımlanan istatistik bilgilerde ortaya konmaktadır. Namangan bölgesinde 7452 Kırgız hanesinde iki kadınlı olan 363, üç kadınlı olan 19 aileyle karşılaşmıştır. Bu da bölgedeki hane sayısının % 5,12 oranını oluşturur. Bu sürecin feodal zenginlik olarak geçen dönemlerde daha yaygın olduğu söylenebilir. Feodal yapının yanı sıra bu uygulamaya emek sınıfının meydana geldiği dönemde az da olsa görüldüğü anlaşılır. Çok eşli evliliklerin de kendine has birtakım ihtiyaç ve gereksinimlerden çıktığı ileri sürülmekle beraber 1920-1930'lı yıllardan sonra çok kadın alma durumunun yavaş yavaş ortadan kalkmaya başladığı tespit edilir (Murzakmatova, 1997, s. 115).

Birlikte Yaşama Hâli

Evlilik kararının nasıl alındığı kadar iki karşı cinsin hangi norm temelinde bir araya geldiği toplumsal, hukuki ve dinî çerçevede olur aldığı da önemlidir. Bu arada tarihî süreç içinde Kırgız toplumunda geleneksel nikâhlanma uygulaması olmasına rağmen onun yerini bugün *moldo* olarak dinî nikâh ve *zaks* olarak bilinen resmî nikâha bıraktığı anlaşılır. Kırgız toplumunda dinî nikâhın İslami kaidelere göre şekillendiği, resmî nikâhın ise kamu kurumlarınca icra edildiği bilinmektedir. Ayrıca son zamanlarda yaygınlık kazanan *grajdandık nike* olarak tercih edilen birlikte nikâhsız yaşamaların özellikle gençler arasında kabul gören bir hâl aldığı söylenebilir.

Resmî nikâhsız birliktelik ya da resmî nikâhsız beraber yaşama, bazı devletlerde bir evlilik türü olarak kabul edilen nikâh veya evlenme sözleşmesi olmayan bir

birliktelik türüdür. Bazı devletlerde resmî nikâhsız birliktelikler yasal açıdan bağlayıcı olup, diğerlerinde ise herhangi bir anlam taşımamaktadır. Kırgızistan'da ise bu yaşam şekli herhangi bir suç unsuru oluşturmamakla beraber yasalara aykırı bir durum değildir. Sadece kişilerin yasal haklarından mahrum kalmalarına sebep olmaktadır. Evlilik dışı ilişki biçimine bakılacak olursa bir kişinin evli olmasına bakılmaksızın başka bir erkek veya kadınla birlikte olma durumudur. Evli olmayan kişilerin bir araya gelerek yaşadığı evlilik dışı veya nikâhsız birliktelikler olduğu gibi evli oldukları hâlde ikinci veya daha fazla kişi ile de kişilerin evlilik dışı ve nikâhsız hayat sürdürdükleri olabilir. Birinci açıklama Kırgızcada gayriresmî veya nikâhsız birliktelik olarak ifade edilirken ikinci açıklama halk arasında da yaygın olarak kullanılan oynoş (dost tutma, metres) tabiriyle örtüşmektedir. Evlilik dışı ilişkinin doğmasında şüphesiz insanların bilinçaltında yatan etkenler de önemli rol oynar. Bu ilişkiler sırasında kimi olaylara bilinçaltında tepki duymak, kişiyi evlilik dışı ilişkilere yönlerebilir. Kimi kez de sorun, ruh bilimsel etkenlerden kaynaklanır. Karşı cinsten tek bir insanla yetinemeyen insanlar da vardır. Böyleleri için önemli olan güven ve doyuma ulaşmak değil, değişiklik ve başkalarıyla ilişki kurmanın verdiği heyecandır. Bu gibiler karşı cinsten birisiyle tam anlamıyla yakın ve kalıcı ilişkiler kurmak istemezler. Özellikle tek eşli evliliğin yasal kanunlara dayandırıldığı toplumlarda ve Kırgızistan'da oynoş olarak ifade edilen evlilik dışı davranışlarla karşılaşıldığı tespit edilmektedir.

Araştırma Bulguları

Akraba evliliklerine uygulanan yasak Kırgız ailesinde dikkat edilen ilk öncelik arasında yer alır. Kırgız ailesinde erkek taraftan yedi kuşak geçmeyince tarafların birbirinden kız alıp vermediği anlaşılır. Özellikle son yüzyılda söz konusu kıstaslarda bazı algı farklılıklarının meydana geldiği söylenmekle birlikte bugün gelinen noktada eş seçiminde mevcut olan yakınlık ve uzaklığın tespit edilmesi Kırgız ailesinde eş seçimiyle ilgili esas ve kıstasların yeniden ortaya konması bakımından önem göstermektedir. Bu bağlamda anket katılımcılarına *Kırgız toplumunda yedi nesle kadar kız alıp verilmediği görülür. Size göre kız alıp verirken ata soyunun kontrol edilmesi gerekli midir?* şeklinde soru yöneltilmiştir. Ülke genelinde katılımcıların % 42,5 ile Evet, % 22,3 ile Hayır, % 17,9 ile Kısmen, % 13,5 ile Bilmiyorum, % 3,9 ile Cevap veremem olarak görüş bildirdikleri gözlenir. Çocukların aile kurması sırasında dikkat edilen akrabalık durumunda Kırgız toplumda eskiye nazaran esnemeler meydana geldiği söylenebilir. Nitekim araştırmaya katılanların fazlasının mevcut geleneği dikkate aldığı bildirmesine karşın bunu göz ardı edenlerin oranının da ciddiye alınacak boyutta olması manidardır. Özellikle bahsi geçen gelenekten haberdar olmayanlara ve cevap veremeyeceğini ifade eden kişilere de rastlanır. Kırgız ailesinde hâlen var olduğunu bildiğimiz ata soyu ve kuşak hesabında ne tür gelişmelerin yaşandığı ve ağırlıklı olarak hangi kuşağa kadar

evliliğe izin verildiği sorusuna yanıt bulmuş olacağız. Bu doğrultuda anket katılımcılarına *Ailenizde veya boyunuz içinde ata tegine bakarak kız alıp vermelerde kaç nesle kadar izin verilmektedir?* şeklinde soru yöneltilmiştir. Ankete katılanların % 3,9 ile 1 nesil; % 3,4 ile 3 nesil; % 4,7 ile 4 nesil; % 4,2 ile 5 nesil; % 33,1 ile 7 nesil olarak cevap verirken % 35,2 hiçbir şekilde izin verilmediği ve % 0,8 ise diğer olarak görüş bildirdiği gözlemlenir. Akrabalar arasında yani baba taraftan yakınların hiçbir şekilde aile kuramayacağı görüşü hâkim olmasına karşın yedi göbeğe kadar kız alıp verilebileceği ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra eş seçiminde 1, 3, 4, 5 kuşağa kadar kız alıp verme işleminde herhangi bir sakınca olmadığı söylenebilir.

Aile kurmayla ilgili diğer önemli mesele ise kişilerin akrabalık durumları kapsamında eşini belirleyecekleri kişilerle olan yakınlık durumudur. Kırgız ailesinde baba taraftan yedi muun (kuşak-nesil) olarak belirlenen eş seçme durumunda bazı değişimler yaşandığı gibi akraba evliliklerinde de bu sürecin aynı yönde ilerlediği anlaşılır. Zira yazılı ve sözlü kaynaklarda dile getirilen “bölö” (teyze çocukları)nın evlilik durumuna bugün dahi rastlanmakla birlikte “tayeke” (dayı) - “tayece” (teyze) çocukları olan kişilerin aile kurdukları da tespit edilir. Bununla birlikte her ne kadar “ece” (hala) – “bayke” (amca) çocuklarının evlilikleriyle karşılaşılsa da bayke çocuklarının yani erkek taraftan akraba olan çocukların evlilik durumu birtakım geleneksel doğmalar düşünüldüğünde olmaması gerek düşüncesi hâkimdir. Fakat bu yönde elde verilerin olması, kuşak doğmasında da bazı değişimlerin yaşandığına işaret etmektedir. Bu süreçlerin kendi içinde daha geniş ve ayrıntılı bir şekilde ele alınması, ekonomik, sosyal ve kültürel değişim ve gelişimler ekseninde değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Kırgız ailesinde kişilerin seçmiş oldukları eşlerinin akrabalık derecelerini tespit etmek amacıyla *Eşiniz ile akrabalık ilişkiniz nedir?* şeklinde soru yöneltilmiş olup Kırgız ailesindeki akrabalık ölçeklerinin eşlere yansımaları hakkında fikir sahibi olunmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda akrabalık-eş seçimi çerçevesinde ankete katılımcılarının % 2,1 ile amcamın (babamın ağabeyi veya erkek kardeşi) oğlu/kızı; % 1,0 ile halamın (babamın ablası veya kız kardeşi) oğlu/kızı; % 1,1 ile teyzemin oğlu/kızı; % 0,9 ile dayımın oğlu/kızı; % 8,0 ile uzak akraba; % 86,9 ile akrabalık bağımız ve ilişkimiz yok şeklinde yakınlık durumunu dile getirmiştir. Bu da bizlere yaygın olmasa da Kırgız toplumunda akrabalık evliliklerinin olduğunu göstermesi bakımından manidardır.

Tarihî süreç içinde varlığından haberdar olduğumuz Kırgız ailesindeki evlilik türlerini ortaya koymak ve bugün içinde yaşadığımız toplumda geçerlilik ölçütlerini tespit etmek amacıyla yöneltilen *Siz hangi evlilik türü ile aile kurdunuz?* sorusuna katılımcıların % 1,1 ile beşik kertme (*beşik kuda*), % 2,4 ile *bel kuda* (Ana rahmine olan doğmamış çocukların söz üzerine karşılıklı evlendirilmesidir), % 25,3 ile kız kaçırma (*kız ala kaçuu*), % 0,6 ile berder

(*kayçı kuda*); % 0,2 ile sororat (*baldız aluu*), % 0,6 ile levirat (*kaynaga, kaynige tiyüü*); % 7,0 ile verilen söz üzerine yapılan evlilik, % 34,3 ile görücü (*cuuçu*) gönderilerek yapılan geleneksel evlilik, % 28,4 ile çağdaş aile kurma şeklinde evlilik yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu bakımdan Kırgız ailesinde tarihî süreç içinde kaynaklarda yer alan evlilik türlerinin bugün hâlâ geçerliliğini koruduğu ileri sürülebilir. Yukarıdaki cevaplar ve veri bilgileri özellikle Sovyetler Birliği döneminde unutulduğu ve baskı altına alındığı ifade edilen geleneksel evlilik türlerinin halk tarafından uygulanageldiğinin açık göstergesidir. Kalıp olarak birtakım değişimler yaşayabilmesi muhtemel olan evlilik türlerinin halk tarafından bugün dahi ismen kendini muhafaza etmesi manidardır. Buna karşın Kırgız ailesinde bugün ağırlık merkezi olan üç evlilik türünden bahsedilebilir. Bunun ilkini geleneksel normlara göre işlenen ve kabul gören *cuuçu* gönderme biçiminde yapılan evlilik türü teşkil etmektedir. Diğerini ise çağdaş normlara göre uyarlanmış evlilik türü oluşturur. Üçüncüsü ise her ne kadar bugün anlam ve anlayış bakımından çarpıtılmaya ve yozlaştırılmaya çalışılsa da varlığını sürdürmesini bilen kız kaçırarak yapılan evlilik türüdür. Bk. Tablo 5.

Tablo 5. Siz hangi evlilik türü ile aile kurdunuz?

Beşik kertme	1,10%
Doğmamış çocukların evlendirilmesi	2,40%
Kız kaçırma	25,30%
Berder	0,60%
Baldız alma	0,20%
Kayınbiradere varma	0,60%
Verilen söz üzerine	7,00%
Görücü usulüyle	28,40%
Çağdaş aile kurma	34,30%

Yukarıda bahsi geçen üç evlilik türü kapsamında yaş özellikleri kıyaslandığında 29 yaşa kadarki evlilere (%18,4) nazaran 60 yaş üzeri evlilerde (31,5) kız kaçırma ile yapılan evlilik türünün daha yüksek olduğu görülür. Bu oran kendini geleneksel evlilik türünde de ortaya koyar. Buna karşın genç kuşak denilebilecek 29 yaşa kadarki evlilerin yaşlı kuşağa nazaran daha çok günün şartları göz önünde bulundurularak çağdaş evlilik türünü yani o zamanın şartlarının uygun gördüğü aile kurma biçimini benimseyerek evlendiği anlaşılır. Yerleşim yerleri özellikleri dikkate alınacak olursa kente (% 17,5) kıyasla kırsalda (% 28,8) kız kaçırma türüne göre evliliklerin yüksek olmasına karşın çağdaş evlenme türü aksi istikamette gelişmektedir. Nitekim kentte % 34,5 olan çağdaş evlenme türünün kırsalda % 25,7'lere kadar düştüğü tespit edilir. Kırgız ailesinde yaygın olmasa da eskiden var olduğunu bildiğimiz evlilik türlerinin bugün de halk tarafından kullanıldığı ve itibar edildiği söylenebilir. Ayrıca var olan evlilik türlerinin halk tarafından ne ölçüde benimsendiğini ve kabul gördüğünü belirlemek amacıyla anket katılımcılarına *Ailenizde ve çevrenizde ağırlıklı olarak ne tür aile kurma örnekleri mevcuttur?* şeklindeki çok seçenekli

soruya katılımcıların % 2,9 ile beşik kertme, % 3,6 ile bel kuda, % 22,8 ile kız kaçırma, % 5,2 ile berder, 0,6 % ile baldız alma; 1,6 % ile kayınbiradere varma; % 9,5 ile verilen söz üzerine yapılan evlilik, % 24,1 ile görücü (cuucu) gönderilerek yapılan geleneksel evlilik, % 29,1 ile çağdaş aile kurma şeklinde belirttikleri görülür. Söz konusu evlilik türünün bölgelere göre dağılımı aşağıdaki gibidir. Bk. Tablo 6.

Tablo 6. Ailenizde ve çevrenizde ağırlıklı olarak ne tür aile kurma örnekleri mevcuttur?

Eyalet ve göstergeler	Çüy %	Oş %	Isık Göl %	Calal Abad %	Talas %	Narın %	Batken %
Beşik kertme	2,4	2,1	3,4	4,3	2,4	2,0	2,8
Doğmamış çocukların evlendirilmesi	3,2	2,7	1,9	4,9	1,6	6,3	2,8
Kız kaçırma	21,3	21,7	25,0	25,3	23,4	19,5	23,9
Berder	4,8	4,5	3,4	8,5	2,4	2,4	7,0
Baldız alma	0,3	0,3	1,1	0,3	0,8	2,4	0,0
Kayınbiradere varma	2,0	0,3	1,5	0,5	0,0	6,3	2,8
Verilen söz üzerine	8,2	13,9	8,3	8,8	6,5	10,2	14,1
Görücü usulüyle	24,2	26,7	26,1	21,0	31,5	20,5	26,8
Çağdaş aile kurma	33,6	27,9	29,2	26,3	20,5	30,2	19,7

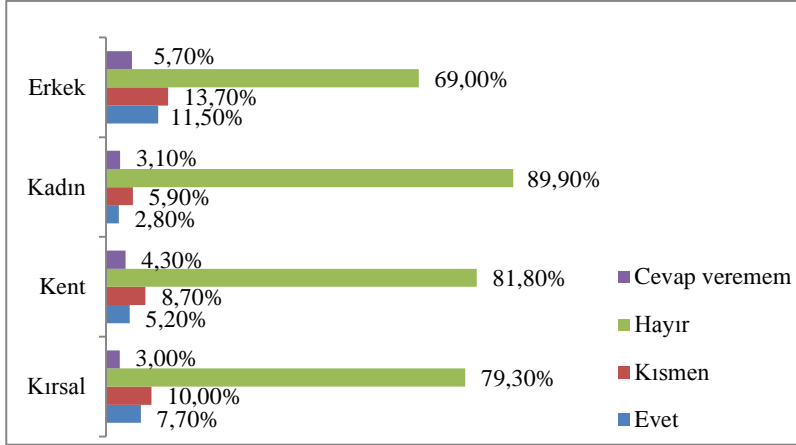
Bu bağlamda Kırgız ailesinde evlilik türünün bölgelere göre farklı oranlarda seyrettiği söylenebilir. Söz konusu gelişmelerin bölgelerin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı başta olmak üzere yaşanan siyasal süreçlerle de yakından ilintili olduğu ileri sürülebilir.

Kırgız toplumunda evlilik türü kapsamında değerlendirilebilecek geleneklerden birisi de iç güveyi (küç küyöö) âdetidir. Evlilik sonrası çeşitli sebeplerden dolayı erkeğin/damadın kız tarafının evinde kalması, kız tarafının himayesinde yaşamasıdır. Genellikle kız tarafının erkek tarafından daha zengin olduğu veya kız babasının işlerini devam ettirecek bir oğlan çocuğunun olmaması, evlenen kızın evin tek çocuğu olması gibi hâllerde yaygın olarak görüldüğü söylenebilir. Dolayısıyla evlilikten sonra birtakım sosyal, ekonomik, siyasal gerekçelerle kızını kaptırmak istemeyen, kızının dizinin dibinde oturmasını düşünen kız tarafı damadı eve dâhil eder. Bu da “küç köyö” (iç güveyi) âdetinin ortaya çıkmasını sağlar. Zamanın koşulları içinde kalıp değiştiren *küç küyöö* uygulaması, aynı zamanda unutulmaya yüz tutmaktadır. Söz konusu evlilik türünün Kırgız toplumunda mevcut varlığını tespit etmek ve halkın görüşlerini almak düşüncesiyle anket katılımcılarına *Ailenizde veya çevrenizde iç güveyi örnekleri mevcut mudur?* sorusu yöneltilmiştir. Araştırmaya katılanların % 15,6 ile Evet; % 56,6 ile Hayır, % 22,8 ile Bilmiyorum; % 5,0 ile Cevap veremem şeklinde cevap verdiği anlaşılır. İç güveyi ile ilgili olarak kentte kıyasla kırsalda

yaşayanların mevcut uygulamadan daha çok haberdar oldukları, genç kuşak arasında unutulmaya yüz tuttuğu ve kadınların uygulamaya ilişkin fikir sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede çalışmaya katılanlar, bunun birtakım sebepler dairesinde geliştiğini belirtir. Söz konusu sebepleri daha belirgin hâle getirmek için anket katılımcılarına *Size göre iç güveyi olmanın temel sebebi nedir?* şeklinde çok seçenekli soru yöneltilmiştir. Katılımcıların görüşleri etrafında Kırgız ailesinde mevcut olan iç güveyi evlilik durumunu % 3,3 ile başlık parasının yüksek olması ve onu ödemek, % 26,4 ile erkeğin yetim ve yalnız olması, % 26,9 ile kızın ailenin tek çocuğu veya kızı olması, % 21,7 ile erkeğin ekonomik durumunun kötü olması, % 21,7 ile kızın ailesinin zengin olması, mülkünü yönetecek hiç kimsenin olması şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Tarihî süreç içinde sosyal, ekonomik ve siyasal döngülere göre farklılık gösteren iç güveyi âdeti ismen bugün dahi varlığını sürdürmesine ve halk nazarında itibar görüp uygulanmasına karşın ihtivası bakımından farklı anlayış kalıpları oluşturabilmektedir. Dolayısıyla söz konusu gelişim basamaklarının tespit edilmesi noktasında ve aile türlerinin belirlenmesi aşamasında daha derin çalışmaların yapılması ve üzerinde durulması gerekmektedir.

Evlilik türü olarak bilinen uygulamanın bir diğerini çok eşlilik oluşturur. Sosyolog ve antropologların yaptığı araştırmalara göre dinsel ve felsefi inançlar, nüfus arttırma, çocuksuzluk, erkek çocuk istemi, iş gücü sağlama, siyasi nedenler, gelenekler, toplumsal örgütlenme, nüfuz ve erk sağlama gibi nedenlere bağlı olarak çok eşlilik yapılabilmektedir. Tarihî süreç içinde Kırgız toplumunda tek ve çok eşli evlilik olarak bilinen her iki evlilik türüne de rastlanır. Çok eşli evliliğin erkeğin birden çok kadın alması biçiminde gerçekleştiği tespit edilir. Sovyetler Birliği dönemine kadar “tokol” (kuma), “küng” (cariye) şeklinde sıkça görülen çok eşli evlilik Sovyetler sonrası dönemde yasalarla tek eşli evlilik şeklinde yasal prosedüre bağlanmıştır. Sovyetlerin dağılması ve Kırgızistan’ın bağımsızlığını kazanmasına, aile ilgili yasal hükümlerin birçok kısmının değişmesine ve yenilenmesine karşın tek eşli evlilik yasal bir uygulama olarak devam etmiştir. Sovyetler Birliği döneminde nadir de olsa resmî ve gayriresmî (oynoş) olarak devam eden çok eşlilik Sovyetlerin dağılmasıyla Kırgızistan’da resmî (tek eşlilik), gayriresmî (oynoş) ve dinî (tokol ve küng) birliktelik olarak alenen kendini göstermiştir. Kırgız geleneğinde var olan *baybiçe*, *tokol* ve *küng* çerçevesinde halkın çok eşliliğe karşı tavrını belirlemek düşüncesiyle anket katılımcılarına *Çok eşliliği destekliyor musunuz?* sorusu yöneltilmiştir. Çalışmaya katılanların % 6,9 ile Evet, % 9,6 ile kısmen, % 80,1 ile Hayır, % 3,5 ile Cevap veremem şeklinde görüş bildirdikleri anlaşılır. Bu bağlamda Kırgız ailesinde çok eşlilikle ilgili olarak genel bir olumsuzluğun olduğundan söz edilebilir. Buna karşın çok eşliliği tasvip edip onaylayanların olduğu gibi bunun belli bir gerekçe altında kabul edilebilirliği yönünde fikir beyan ettikleri gözlemlenir. Cinsiyet

özellikleri kıyaslandığında erkeklerin kadınlara nazaran çok eşli evliliğe daha sıcak baktıkları anlaşılır. Nitekim kadınlarda evet diyenlerin oranı % 2,8’lerde iken bu oran erkeklerde % 11,5’lere kadar yükselmektedir. Kısmen cevabı kadınlarda % 5,9 iken erkeklerde % 13,7 seviyelerine ulaşmıştır. Buna karşın kadınların erkeklere kıyasla çok eşli evliliğe karşı olduğu da söylenebilir. Çok eşli evliliğe kadınların % 89,9 ile olumsuz cevap verip tasvip etmezken bu oran erkeklerde % 69’lara kadar gerilemektedir. Buna rağmen Kırgız toplumunda genel olarak hem erkeklerin hem de kadınların büyük çoğunluğunun çok eşli evliliğe karşı olduğu ileri sürülebilir. Yerleşim yeri özelliklerinde de çapraz bağlantı olduğu ileri sürülebilir. Bu bakımdan kırsala nazaran kentte çok eşli evliliğe karşı olumsuz tavrın daha çok olduğu anlaşılmaktadır. Kırsalda % 7,7 oranda kabul gören çok eşli evliliğin kentte % 5,2 seviyelerine düştüğü, olumsuz tavrın kırsalda % 79,3 iken kentte % 81,8’lere ulaştığı tespit edilmektedir. Bk. Grafik 1.

Grafik 1. Çok eşliliği destekliyor musunuz?

Yaş özellikleri kıyaslandığında ise genç kuşağın yaşlı kuşağa nazaran çok eşli evliliğe daha olumsuz yaklaştığı ifade edilebilir. Nitekim çok eşli evliliğe hayır diyenlerin oranı 29 yaşa kadarki evlilerde % 79,3 iken 60 yaş üzeri evlilerde bu oran % 78,9 lara düşmektedir. Buna karşın çok eşli evliliği tasvip eden ve evet şeklinde cevap verenler arasında 29 yaşa kadarki evlilerin % 6,9’luk bir oran oluştururken 60 yaş evlileri için bu oran % 7,3 lere çıkmaktadır. Eğitim özellikleri kıyaslamasında ilginç sonuçlara rastlanmaktadır. Şöyle ki şimdiki kadar ileri sürülen pek çok görüş eğitim seviyesindeki artışın çok evlilikleri tek evliliğe indireceği yönünde olmuştur. Kırgız toplumunda ise eğitim seviyesi yükseldikçe çok eşli evliliklerin kabul gördüğü söylenebilir. Bu bakımdan çok eşliliğe evet diyenler arasında yükseköğretim eğitimi olan kişilerin % 5,9’u; ilköğretim eğitimi olan kişilerin ise % 3,3’ü oluşturduğu görülür. Olumsuz yönde fikir beyan eden ve hayır cevabını veren yükseköğretim (% 83,0) ve ilköğretim (% 83,3)

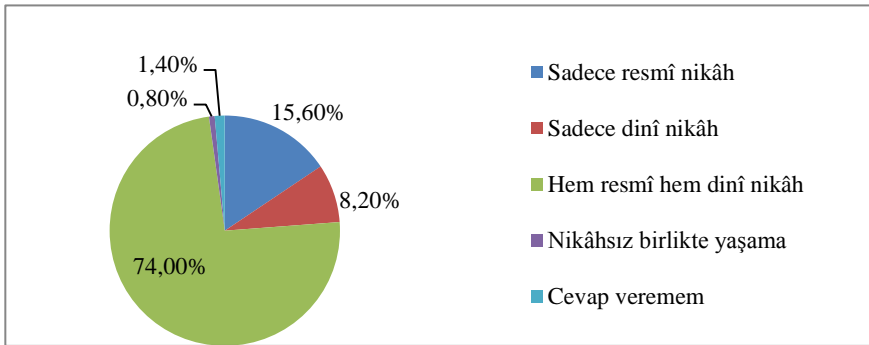
mezunlarının birbirine yakın cevap verdiği görülür. Öyle ki ilkokul mezunu kişilerin yüksekokul mezunlarına kıyasla çok eşli olma durumuna daha olumsuz tavır takındığı dahi ileri sürülebilir. Kırgız ailesinde çok eşlilik durumuna karşı olumsuz tavır takınılmasına karşın bazı sebepler dairesinde erkeklerin ikinci eş alma durumu da mevcuttur. Bu bağlamda Kırgız ailesinde ikinci eş alma sebepleri hakkında fikir edinmek düşüncesiyle anket katılımcılarına *Hangi durumda erkeğin ikinci bir eş alması uygun görülür?* sorusu yöneltilmiştir. Çalışmaya katılanların % 54,6 ile çocuk sahibi olamadığında, % 4,9 ile zengin olması hâlinde, % 12 ile dinin izin vermesi durumunda, % 7,4 ile kendi istemesi hâlinde, % 21 ile eşinin izin vermesi şeklinde değerlendirmede bulunmuştur. Kırgız ailesinde çok eşli olmanın temel iki koşulundan birinin çocuksuz olma, ikincisini ise eşinin izin vermesine bağlı olduğu anlaşılır. Dinî, ekonomik, bireysel ölçeklerin de çok eşlilikte payının olduğu söylenebilir. Bk. Tablo 7.

Tablo 7. Kaçınıcı evliliğiniz?

Evlilik sayısı	%
1	91,6
2	7,2
3	1,1
4	,1

Evlilik, toplumun kültürel yapısı ve değer yargılarına göre farklılıklar gösterir. Toplumlar kimin kiminle kaç eşle ve hangi koşullar altında evlenebileceğine dair birtakım kurallar belirlemiştir. Günümüzde tek veya çok eşli evlenme biçimlerinin ortaya çıkmasında yöresel farklılıklar, eğitim durumu, sosyal ve ekonomik nedenler önemli ölçüde rol oynamaktadır. Sorunların bölgeye has özelliklerinden daha çok, kadın kimliğinden ve eğitimsizlikten kaynaklandığı ileri sürülebilir. Erkekler, çocuk sahibi olmak, fiziki güzellik arayışı, değişiklik ve yenilik beklentileri sebebiyle yahut da erkek çocuk babası olmadıkları için ikinci kez evlenmeyi tercih edebiliyorlar. Bunun yanı sıra aile baskısıyla yapılan evlilikler de erkeği ikinci bir eş alma arayışına itebiliyor. Hanımlar ise gündelik yaşamın tüm sorumluluğunu omuzlarında taşıırken kendilerini ihmal edebiliyorlar. Çocuklarını okula hazırlayan, yemek, alışveriş ve temizlikle uğraşan kadınlar, kendilerine zaman ayırmakta zorluk çekiyorlar. Erkekler de beklentilerine karşılık vermeyen, bakımsız, hayatından bezmiş eşlerinden soğuduklarını söylüyorlar. Erkeklerin yaratılış itibarıyla çok eşliliğe eğilimli olması bir çeşit imtihan sebebi oluyor. Sabreden, eşine destek vererek evliliğini beklentilerine uygun bir seviyeye taşımaya gayret eden erkekler kazançlı çıkıyor. Zaruri durumlar dışında, keyfi olarak çok eşli olmayı tercih eden erkekler ise kendileriyle birlikte eşlerini, varsa çocuklarını hatta ikinci kadınları da bir dizi problemin içine sürükleyebilmektedir.

Anket katılımcıların hangi nikâh durumuyla bir araya geldiğini tespit etmek ve önceliklerini belirlemek amacıyla ilk olarak *Eşinizle ne tür birliktelik söz konusudur?* sorusuna katılımcıların % 15,6 ile sadece resmî nikâh, % 8,2 ile sadece dinî nikâh, % 74 ile hem resmî hem de dinî nikâh, % 0,8 ile nikâhsız birlikte yaşama, % 1,4 ile cevap veremem şeklinde cevap verdikleri görülür. Bu bağlamda Kırgız ailesinde nikâhın hem resmî hem dinî temayüllere göre belirlenen ikili birlikteliğinden söz edilebilir. Bununla birlikte sadece dinî ve resmî nikâhın yanında nikâhsız yaşayanlara da rastlanır. Burada Kırgız ailesini tehdit eden iki unsur üzerinde durmak mümkündür. Birincisi her geçen gün özellikle şehir yerlerinde nikâhsız birlikte yaşamaların artması ikincisi ise sadece dinî nikâhla idare edilen evlilik hayatıdır. Nikâhsız birlikte yaşamalar toplumu ahlaken çökertecek olup aile yapısını altüst edecektir. Bu da gayrimeşru ve kimsesiz çocukların sayısında ciddi bir artışın yaşanmasına ve toplumda belli başlı çözümlerin ve suç oranının artmasına sebep teşkil edecektir (Cumayev, 2014). Sadece dinî nikâhla yetinilmesi ise kişilerin özlük haklarından mahrum kalmasına ve sosyal güvence açısından herhangi bir hak iddia edememesine sebep olacağı gibi doğacak çocukların geleceğini de belirsiz kılacaktır. Özellikle kırsal kesimde dinî nikâhın tercih edilmesi ve resmî nikâha gereken önem ve özenin gösterilmemesi ilerleyen dönemlerde sosyal hakların iadesi ve verilmesi noktasında kişilerin mağdur olmasına neden olabilecektir. Cinsiyet özellikleri kıyaslandığında erkeklere (% 7,7) kıyasla kadınlarda (% 8,8) sadece dinî nikâhla evliliğin daha yüksek olduğu anlaşılır. Ayrıca bu durumun nikâhsız birlikte yaşamada da kendini gösterdiği erkeklerde % 0,4 oranda olan nikâhsız birlikte yaşamaların kadınlarda % 1,2 orana kadar çıktığı tespit edilir. Yaş özellikleri kıyaslandığında ise 29 yaşa kadarki kişiler arasında nikâhsız yaşamının belirgin izlerine rastlanmaktadır. Bk. Grafik 2.

Grafik 2. Eşinizle ne tür evlilik söz konusudur?

Nikâhla ilgili olarak katılımcıların mevcut durumdan ne kadar memnun ve mutlu olduklarını ortaya koyabilmek ve tespitlerde bulunmak amacıyla *Ailenin ne tür birlikteliği sizin için önemlidir?* şeklinde soru yöneltilmiştir.

Katılımcıların % 19,1 ile resmî nikâh, % 7,5 ile dinî nikâh, % 70,9 ile hem resmî hem dinî nikâh, % 0,5 ile nikâhsız birlikte yaşama, % 0,9 ile bilmiyorum, % 1,0 ile cevap veremem olarak cevap verdikleri görülür. Bu bağlamda resmî nikâhta gözle büyük bir artış yaşanırken, sadece dinî nikâh ve nikâhsız birlikte yaşamada düşüş gözlenmektedir. Bu da bizlere kişilerin yaşadıkları birtakım olumsuzluk sonrası veya hayatın içindeki güçlüklerle bire bir şahit olduktan sonra resmî nikâha yönelmelerini ve dikkate aldıkları yönünde fikir verebilir. Sadece dinî nikâha dayalı evlilik yapanların ve özellikle nikâhsız birlikte yaşamaların önünü alabilmek için hükümet nezdinde ve bilimsel ölçeklerde birtakım çalışmaların yürütülmesi bugün için önemli görevlerden biri olmalıdır. Aksi takdirde bugün toplumu sarmalamış olan ahlaki çöküntü, gayrimeşru ve kimsesiz çocuk sayısında artış, suç oranlarında yükselme, daha da karmaşık bir hâl alması muhtemeldir. Bundan en çok kadınların zarar göreceği de işin bir diğer boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır (Cumayev, 2014).

Hızlı toplumsal değişim Batı toplumlarını karakterize ettiği kadar Kırgız toplumunu da karakterize etmektedir. Araştırma ve gözlemlerden de belli olduğu gibi çağdaş yaşam koşulları aileyi zayıflatarak onun değerler sistemi olmasına ilişkin gerçeği ortadan kaldırmaktadır. Son dönemlerde Kırgız toplumunda evlenmeden birlikte yaşayan çiftlerin sayısının hızla artış yaşanmaktadır. Özellikle daha genç veya evlenip boşanmış kişilerin resmî olmayan evlilik biçimini tercih ettikleri ileri sürülebilir. Evliliğe bir alternatif şeklinde görülen ve bu açıdan da aile kurumunu tehdit eden evlenmeden birlikte yaşama hususunda Kırgız toplumunun düşüncelerini ortaya koymak için anket katılımcılarına *Ailenizde ve çevrenizde nikâhsız birlikte yaşayanlar mevcut mudur?* şeklinde soru yöneltilmiştir. Katılımcıların % 19,1 ile evet, % 52,2 ile hayır, % 21,3 ile bilmiyorum, % 5,8 ile cevap veremem olarak görüş belirttiği görülür. Bu bakımdan her ne kadar evlilik türü olarak ifade edilemese de iki cinsin beraberliğinden doğan ve son zamanlarda yaygın bir hâl almaya başlayan nikâhsız birlikte yaşamaya ilişkin olarak Kırgız toplumunda artış söz konusudur. Cinsiyet özellikleri dikkate alındığında (% 20) erkeklerin (% 18,3) kadınlara kıyasla nikâhsız yaşamaya daha çok şahit oldukları söylenebilir. Nitekim erkeklerin % 20 kadınların ise % 22,4'ü nikâhsız birlikte yaşama konusunda fikir sahibi olmadığı yönünde malumat vermektedir. Erkeklerin (% 6,5) kadınlara (% 5,2) nazaran kaçamak yanıt verdiği ve cevap veremem şeklinde görüş beyan ettiği de anlaşılır. Bu bağlamda erkeklerin kadınlara kıyasla evlilik dışı yaşama ile ilgili daha fazla bilgi ve fikir sahibi olduğu ileri sürülebilir. Yaş özelliklerine bakıldığında genç kuşağın yaşlı kuşağa nazaran bu konuda daha fazla hayat tecrübesi olduğu söylenebilir. Yerleşim yeri özellikleri göz önüne alındığında ise kentte (% 23,1) kırsala (% 17,2) kıyasla nikâhsız yaşamının daha çok gerçekleştiği ve görüldüğü ifade edilebilir. Genel itibarıyla nikâhsız birlikte yaşamaların kadınlara kıyasla erkeklerde, kırsala kıyasla kentte daha yüksek oranda karşılaşıldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Çalışmanın veri sonuçları, Kırgız toplumunda çiftlerin geleneksel olarak cuucu olarak bilinen kimselerin kız isteme usulüyle evlendikleri görülmektedir. Bununla birlikte Kırgız toplumunda yaygın evlilik türlerinden biri olan kız kaçırarak evlenme toplum tarafından destek görmese de kız kaçırma gerekçesinin başında delikanlının kızdan hoşlanması kâfidir ve delikanlının tanımadığı bir kızı kaçırarak evlenme hadiselerine sıkça rastlanır. Kırgız toplumunda çok eşlilik tasvip edilmediği gibi çiftlerin çocuk sahibi olmadığı bazı hâllerde müsaade edilmektedir. İç güveyi evliliğinin mevcut olduğu Kırgız toplumunda bu evlilik türü yaygın değildir. Evlilik türü olan ezzogaminin Kırgızlarda belli kıstaslar çerçevesinde hüküm sürdüğü söylenebilir. Burada kuşaksal ezzogami ilkeleri temel alınmakta beraber kuşak sayısı zamanla değişime uğramıştır. Töre uyarınca erkek taraftan yedi kuşak geçmeden herhangi bir evliliğe izin verilmediği hâlde bu uygulamanın hayat içinde delindiği bunun ağırlıklı olarak iki üç nesle kadar düştüğü görülmektedir. Bu anlamda genç çiftlerin aile kurma sırasında dikkat edilen akrabalık durumunun Kırgız toplumda eskiye nazaran esnemeler meydana geldiği söylenebilir. Nitekim araştırmaya katılanların fazlasının mevcut geleneği dikkate aldığı bildirmesine karşın bunu göz ardı edenlerin oranının da ciddiye alınacak boyutta olması manidardır. Buna rağmen Kırgız ailesinde büyük oranda ezzogami evlilikleri hüküm sürmektedir. Kırgız ailesinde çiftlerin hem dinî hem de resmî nikâhı olmasına büyük imtina edilir. Bununla birlikte Kırgızistan'da gençler arasında nikâhsız birlikte yaşayan çiftlerin de olduğu tespit edilir.

Kırgız toplumunda çeşitli evlilik türlerine rastlanmakla beraber, tarihî süreç içerisinde mevcut olan evlilik türlerinin bugün gelinen noktada hâlen devamlılığını sürdürmesine karşın anlayış, düşünce ve uygulama bakımından bazı değişikliklere maruz kaldığı görülür. Buna rağmen bugün dahi özellikle geleneksel evlilik türlerinin Kırgız toplumunun aile kurmadaki vazgeçilmez unsurları olduğundan bahsetmek mümkündür. Evlilik türleri açısından akrabalık ilişkileri, tercihli evlilik, görücü, kız kaçırma, bel kuda, beşik kertme, berdel, kayın baldız evliliği, çok eşlilik, iç güveyi gibi usuller ile birlikte yaşama durumuna ilişkin uygulamaların tarihî seyri ve bugünü ortaya konmuştur.

Kaynakça

- Abramzon, S. M. (1951). Formı Rodoplemennoy Organizatsii u Koçevnikov Sredney Azii. *Rodovoye Obşestvo, Trudi İnstituta Etnografii AN SSSR, C. XIV*. Moskova: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- Abramzon, S. M. (1968). O Perejtkah Form Braka u Kirgizov (K Voprosu O Genezise İnstitutov Levirata İ Sororata). *İstoriya, Arheologiya Etnografiya Sredney Azii, (Sbornik)*, 282-291.
- Abramzon, S. M. (1999). *Kirgız cana Kirgızstan Tarihi Boyunça Tandalma Emgektek*. Bişkek: Kirgızstan Soros Fondu.
- Açılova, R. A. (1986). *Semya i Obşestvo*. Frunze: İzdatelstvo Kirgızstan.
- Akmataliyev, A. (2000). *Kirgızdın Köönörbös Döölöttörü*. Bişkek: Şam.
- Akmataliyev, A. ve Kırbayev, K. (2003). *Kaada Salttar Ak Batalar*. El Adabiyatı, C. 29, Bişkek: Şam.
- Alimbekov, A. (1996). *Kirgız Etnopedagogikası, I. Bölük*. Bişkek: Altın Tamga.
- Argınbayev, H. A. (1975). *Semya i Brak u Kazahov*. Almatı: Avtoref. Dis. Doktora İns. Nauk.
- Balaman, A. R. (2002). *Evlilik Akrabalık Türleri*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Cumagulov, A. (1960). *Semya i Brak u Kirgizov Çuysskoy Dolını*. Frunze: İzd-vo AN Kirg SSR.
- Cumaliyeva, A. (2012). Kirgızstandağı Kız Ala Kaçuu: Salttı ce Eskinin Kaldıgı? *Şookum*, Yanvar.
- Cumayev, A. *Svettik Mamleket Rasmiy Kattalğan Nikeni Gana Taaniyt*. 11 Ağustos 2014 tarihinde URL: <http://kyrgyztoday.kg/arhiv/makala/49467/svettik-mamleket-rasmiy-kattalğan-nikeni-gana-taan%C4%B1yt> adresinden erişildi.
- Cunusaliev, B. (2007). Salttı Salttay Saktaylı! *Şookum*, Aprel.
- Direnkova, N. P. (1927). Brak, Termin Rodstva i Psihiçeskiye Zapretı u Kirgizov (Po Materialu, Sobrannomu Letom 1926 g. V Narınskom Rayone Semireçenskoy Obl.). *Sbornik Etnografıçeskih Materialov, 2, 7-25*.
- Engels, F. (1986). *Proishojdeniye Semi Çastnoy Sobsvennosti i Gosudarstva*. İzbranniye Proizvedeniya. V 3-X T. T. 3. Moskova: Politizdat.
- Engels, F. (1998). *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. Ankara: Sol Yayınları.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji (Başlangıç Okumaları)*. İstanbul: Say Yay.
- Golod, S. İ. (1998). *Semya i Brak. İstoriko-Sotsiol Analiz*. St. Petersburg: Petropolis.
- Grodekov, N. İ. (1889). *Kirgızı i Karakirgızı Sır Darınskoy Oblasti*. Taşkent: Tipo-Litogr.
- İbragimov, M. (2005). *Kirgız Makal-Lakap, Uçkul Sözdörü*. Karabalta: Salam.
- Karimov, M. (2011). *Ata Babalar Taberigi: Kirgızdın Adep-Ahlak, Salt-Saana, Ürp-Adat, İrim-Cırım Cana Cörlögölör Cıynagı*. Bişkek: Biyiktik.
- Kislyakov, N. A. (1969). *Oçerki po İstorii Semi i Braka u Narodov Sredney Azii i Kazahstana*. Leningrad: Leningradskoye Otdeleniye İzdatelstva Nauka.
- Kottak, C. P. (2008). *Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Maden, A. (1991). Evlenme ve Evlenme Şekilleri. *Türk Aile Ansiklopedisi 2*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

- Mambetova, S. (2009). Ukuruk Salıp Üylönüp Utabızbı. *Aalam*, 10, 12 Fevral.
- Murzakmetov, A. (2011). Kelindi Kelgende Kör. *Şookum*, Aprel.
- Murzakmatova, A. S. (1997). *Kırgız Etnografyası*. Narın.
- Nejad, M. (1991). *Psikolog Gözüyle Aile ve Cinsel Sorunlarımız*. İstanbul: Ya-pa Yayınevi.
- Özüğurlu, K. (1990). *Evlilik Raporu*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Polat, K. (2005). *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Russel, B. (1983). *Evlilik ve Ahlak*. (V. Eranus Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Sağol, G. (1995). Manas Destanında Evlilik Geleneği. E. Gürsoy Naskali (Haz.), *Manas'ı Kutlarken, Bozkırdan Bağımsızlığa Manas*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Saran, N. (1991). Aile Hayatı ve Toplum. *Aile Yazılar 3*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Satıbdıyeva, B. (2012). Ala Kaçuu Ata Saltıpı ce?. *Kırgız Tuusu*, 3 Fevral.
- Sıdıkova, K. (2003). *Küç Küyyö*. Bişkek: Biyiktik.
- Smirnov, N. (1930). *Kırgızskiye Oçerki*. Moskova: Molodaya Gvardiya.
- Soltonoyev, B. (1993). *Kızıl Kırgız Tarihi, I-Kitep*. Bişkek: Uçkun.
- Soorbekov, N. (2012). Kırgız Koomundagı Üy-bülö Ordu. M. R. Riskulbekov Atındagı *Kırgız Ekonomikalık Un-nin Kabarları*, 3(22), 43-47.
- Stroilov, L. (1993). Afgandık Kırgızdar. *Kırgızdar, Tom 1*. Bişkek.
- Sultangarayeva, R. (1988). *Başkirkaya Svadebnaya Obryadovaya Poeziya*. Ufa.
- Şatinova, N. İ. (1981). *Semya u Altaytsev*. Dağlık Altay: Gorno-Altayskoye Otd-niye Altayskogo Kn. İzd-va.
- Şaydullayeva, T. (2010). Üy-bülölük Salt Sanaalar: Keçee cana Bügün. "Da" *Dialog Avrasiya*, 32, 116-117.
- Tartakovskim, V. G. (1961). *K. Marks i F. Engels Soçineniya*. Tom 21. Moskova: Gosudarstvennoye İzdatelstvo Politiceskoy Literaturı.
- Tezcan, M. (2003). Türk Kültüründe Kız kaçırma Geleneklerinin Antropolojik Çözümlemesi. *Aile ve Toplum, Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, 2(6), 41-49.
- Tolon, B. (1975). *Toplum Bilimlerine Giriş*. Ankara: Kalite Matbaası.
- Uraz, G. (1979). *Müstakbel Eşten Beklentiler Üzerine Bir İnceleme*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ünal, A. (2015). *Üy-bülö Maseleleri Sotsiologyanın Küzğüsündö*. Bişkek: Maxprint.

